

CENTAR ZA ANTIRATNU AKCIJU

11000 Beograd, Macvanska 8, Srbija i Crna Gora, Tel/fax 011/344 1737 i 446 1332, E-mail caa@caa.org.yu
Internet adresa: www.caa.org.yu

PROJEKAT „POSMATRANJE (MONITORING) POSTUPANJA SUDOVA PRILIKOM SUĐENJA ZA KRIVICNA DELA U SRBIJI U 2004. GODINI“

PRVI PERIODICNI IZVEŠTAJ

UVOD

Ljudska prava su pojam i fenomen koji je, nema sumnje, narocito u poslednje vreme, vrlo mnogo korišćen, upotrebljavan, tako i toliko da se ponekad čak može steci utisak da u tome može biti i preterivanja, pa i izvesnih zloupotreba. I pored svega toga medjutim, i pored toga što se ponekad čini da o tome, o ljudskim pravima, svi sve znamo, činjenica je da ne postoji jedna precizna i univerzalna definicija ljudskih prava, te da jedan takav pojam koji je uistinu vrlo teško definisati i odrediti, može izazivati brojne nedoumice. Jer, katkada, ljudska prava, kao teško uhvatljiv pojam, pojam koji je teško omedjiti preciznim odredjenjima, stoje nasuprot jedni drugima, pa tako ono što je za jednoga, za jedne neko ljudsko pravo, za drugoga, za druge, može predstavljati manje ili više teško kršenje, narušavanje ljudskih prava. Tipican primer za to je svakako jedan krivični sudski postupak. Tu se na suprotnim stranama nalaze žrtva i njegovi najbliži i sa druge strane optuženi (eventualni) ucinilac krivičnog dela. Jedni, tj. žrtva i njegovi najbliži imaju pravo da tuže, da traže zadovoljenje pravde i nadoknadu, bilo u moralnom, bilo u materijalnom smislu, dok drugi, tj. optuženi i njegovi branioci imaju pravo da traže svoje ljudsko pravo, koje se u najkracem sastoji u tome da ne budu proglašeni krivim – osudjeni. Jedni bi dakle, krajnje pojednostavljeno receno, voleli i želeli da optuženog vide kao osudjenog, dok bi drugi voleli i želeli da optuženog vide kao oslobodjenog. Tužilac, bilo da nastupa u ime celog društva – države, ili da nastupa u ime neke pojedinačne licnosti ima za cilj, ima svoje (ljudsko) pravo i interes da zatvore vidi što punije, da što manje osumnjiceni i optuženi bude na slobodi, dok advokati, branioci, imaju svoj, isto tako legitimni cilj, interes (ljudsko) pravo da zatvore vide što praznije, da što manje osumnjiceni i optuženi na kraju završi u zatvoru. Jasno je da u jednom sudskom postupku, narocito krivičnom, ne mogu u isto vreme biti u potpunosti zadovoljene obe strane, te da se neko eventualno «solomonsko» rešenje koje bi se pojavljivalo u tome da optuženi ipak na kraju bude osudjen, ali ne preterano strogo, pokazuje kao loše rešenje, rešenje kojim su obicno i jedna i druga strana nezadovoljne.

Šta zapravo mi želimo da kažemo? Želimo da kažemo da se u svakoj prici o ljudskim pravima pojavljuje izvesna opasnost da se skrene, da se sklizne na teren nedovoljno jasnih, preciznih, cvrstih, odredjenih, «uhvatljivih» pojmova, a što naravno, na kraju krajeva nije ništa drugo do negacija tih samih ljudskih prava, jer se ljudska prava najčešće i najviše negiraju upravo u sferi i situaciji pravne neodredjenosti i nesigurnosti. Zbog toga je potrebno

držati se nekih koliko-toliko preciznih i samerljivih pojmova i vrednosti, koje su cini nam se u najvećoj meri sadržane u Evropskoj Konvenciji o ljudskim pravima, a naročito u članu 6. te konvencije, koji se naziva, određuje i definiše kao «pravo na pravico - fer sudjenje». Zbog toga ovde i navodimo u celini, integralno kako glasi taj član 6 i Protokol 4 člana 1 – Pravo na pravico sudjenje.

„Svako, tokom odlucivanja o njegovim pravima i obavezama ili o krivicnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravico i javnu raspravu u razumnom roku, pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izrice javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s celog ili dela sudjenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranke, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naštetiti interesima pravde.

Svako ko je optužen za krivicno delo smatra se nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona.

Svako ko je optužen za krivicno delo ima sledeca minimalna prava:

a) da u najkracem mogucem roku, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavешten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega;

b) da ima dovoljno vremena i mogucnosti za pripremanje odbrane;

c) da se brani licno ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati pravnu pomoc, da ovu pomoc dobije besplatno kada interesi pravde to zahtevaju;

d) da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoce protiv njega;

e) da dobije besplatnu pravnu pomoc prevodioca ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.“

Ako bismo dakle u nekoj vrsti tabelarnog prikaza, pokušali da damo jedan prikaz tih osnovnih ljudskih prava vezanih za član 6. ove konvencije onda bi to bila sledeca prava:

1. pravo na nezavistan i nepristrasan sud
2. pravo na prezumpciju nevinosti
3. pravo na javnost sudskog postupka
4. pravo na prisustvovanje pretresu
5. pravo na obavешtenje o razlozima optužbe u razumnom roku
6. pravo na odbranu
7. pravo na besplatnu pravnu pomoc
8. pravo na prevodioca

U okviru svih ovih pobrojanih prava postoji još citav niz posebnih prava koja predstavljaju u stvari jedan pojedinačni deo nekog od pomenutih prava. Primera radi, pravo na odbranu bi obuhvatalo pravo na odgovarajuće vreme za pripremanje odbrane, ali isto tako i pravo na ispitivanje svedoka, odnosno pravo stranke na preduzimanje svih onih radnji koje može preduzeti protivna strana, kao i pravo na predlaganje pribavljanja i izvodjenja pojedinih dokaza. Ili, isto tako, kao primer, pravo na nezavistan i nepristrasan sud uključuje u sebe i pravo na ulaganje žalbe i prigovora na nezavisnost suda, odnosno pravo na ulaganje zahteva

za izuzeće jednog sudije, ili citavog sudskog veća. Upravo to je na primer bila jedna od situacija oko koje su se «lomila koplja» kada je reč o dosadašnjem toku sudjenja pred tzv. Specijalnim sudom.

I SUDENJA ZA TZV. KONVENCIONALNI KRIMINALITET

Projektom zadatkom bilo je predviđeno praćenje sudjenja u postupku pred redovno nadležnim sudovima sa područja Republike Srbije. Angažovani stručni posmatraci, njih 28 za tzv. konvencionalni kriminalitet, u predviđenom prvom četvoromesečnom periodu praćenja, januar – april 2004, obavili su posmatranje ukupno 145 sudskih postupaka koji su se odvijali pred opštinskim i okružnim sudovima u Srbiji.

Od ovog broja pracenih postupaka, veći je broj predmeta iz nadležnosti okružnih sudova (ukupno 99), u odnosu na predmete opštinskih sudova (46). Posmatraci su samostalno odabirali sudske slučajeve koje će pratiti, a u određenim slučajevima su se konsultovali sa CAA. Osnovni kriterijumi za izbor su: težine krivičnog dela za koje je lice optuženo, stepenu društvene opasnosti, informacijama (prikupljenim na razne načine) o kršenju ljudskih prava u određenom postupku, učešćima vršenja pojedinih krivičnih dela uopšte, a posebno na području sudova čiji rad prate, obaveze da se prate sudjenja i pred okružnim i pred opštinskim sudovima, stadijuma u kome odvija postupak (budući da istraga nije dostupna opštoj javnosti) i medijske pažnje koju je neki slučaj izazvao u njihovoj sredini. Da su se posmatraci veoma odgovorno odnosili prema svojoj obavezi pokazuje podatak da su svi posmatraci poslali na vreme svoje izveštaje sa dogovorenim brojem posmatranih sudskih slučajeva, a da su uzorkom obuhvaćena i nova krivična dela koja su u krivično zakonodavstvo uvedena 2002. godine (nasilje u porodici), odnosno 2003. godine (trgovina ljudima). Na taj način selektovan je uzorak od 145 krivičnih predmeta, od kojih je najveći broj još uvek u stadijumu glavnog pretresa, dok je analizirano deset slučajeva koji se nalaze u fazi istrage.

Uzorak posmatranih sudskih slučajeva činila su sledeća krivična dela:

- iz grupe krivičnih dela u vezi sa drogama: neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga – cl. 245. OKZ i omogućavanje uživanja opojnih droga – cl. 246 OKZ (ukupno 26¹),
- iz grupe krivičnih dela protiv života i tela: ubistva – cl. 47 KZS (17 predmeta), teška telesna povreda – cl. 3 KZS (3), laka telesna povreda (3)²,
- iz grupe krivičnih dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja: ugrožavanje javnog saobraćaja i teška dela protiv bezbednosti javno saobraćaja – cl. 195 i 201. u vezi cl. 195 (ukupno 16),
- iz grupe krivičnih dela protiv imovine: razbojništva, razbojnicke krađe i teški slučajevi razbojnicke krađe i razbojništva - cl. 168, cl. 167 i cl. 169 KZS (16³), krađe i teške krađe - cl. 165 i 166 KZS (11), prevare - cl. 171 KZS (3), oduzimanje vozila – cl. 174 (1),
- iz grupe krivičnih dela protiv službene dužnosti: zloupotreba službenog položaja – cl. 242 KZS (7), davanje mita (1), primanje mita (1), nesavestan rad u službi – cl. 182 st. 2 OKZ (1),
- iz grupe krivičnih dela protiv privrede zajedno sa delima protiv finansija: zloupotreba ovlašćenja u privredi (1), falsifikovanje isprave (4), falsifikovanje novca (2), nezakoniti lov - cl. 162 KZS (1),

¹ U jednom predmetu u sticaju sa krivičnim delom iz cl. 33 Zakona o oružju i municiji.

² Pored toga laka telesna povreda je u dva druga predmeta izvršena u sticaju sa zlostavom u službi i prinudom.

³ U jednom slučaju u sticaju sa zločinackim udruživanjem iz cl. 227 st. 1 KZS.

- iz grupe krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina: otmica – cl. 64 KZS (2), ugrožavanje sigurnosti – cl. 67 KZS (1), iznudivanje iskaza – cl. 65 (1), zlostava u službi – cl. 66 KZS (1), prinuda – cl. 64 (1),
- iz grupe krivičnih dela protiv polnog morala: silovanje – cl. 103 (6), obljava sa licem koje nije navršilo 14 godina – cl. 106 KZS (1), trgovina ljudima – cl. 111b (1),
- druga krivična dela predviđena OKZ-om i KZS: udruživanje radi neprijateljske delatnosti (1), nasilje u porodici (2), nasilničko ponašanje (3⁴), samovlašće (1), nedozvoljeni prelaz granice – cl. 249 st. 2 KZS (1), prikrivanje (1), kleveta (1),
- krivična dela predviđena tzv. sporednim krivičnim zakonodavstvom: cl. 23 i 24 Zakona o javnom redu i miru (ukupno 4 predmeta⁵), cl. 33 Zakona o oružju i municiji (2⁶).

S obzirom da se ovom prilikom podnosi samo prvi periodični izveštaj za posmatranje sudenja (januar – april 2004), to je ovom prilikom celishodno izvršiti samo parcijalnu analizu prikupljenih izveštaja u pogledu onih sudenja koja su u posmatranom periodu okoncana donošenjem prvostepene presude. Naime, u pogledu ovih postupaka moguće je sa velikom izvesnošću izvesti konstatacije o stanju (ne)poštovanja i zaštite ljudskih prava u krivičnom postupku, bez obzira na mogućnost stranaka da podnesu žalbu protiv prvostepene presude.

Takode, bilo je moguće ukazati i na ona sudenja u kojima je dolazilo do ukidanja ranije donetih odluka i do vraćanja predmeta na ponovno sudenje pred prvostepenim sudom. U ovim slučajevima postoje sumnje da su mogući propusti u utvrđivanju činjenicnog stanja ili učinjene bitne povrede postupka ili pogrešna primena materijalnog stanja mogli da uslede zbog toga što nije u punoj meri vodeno računa o zaštiti ljudskih prava u postupku.

Analiza predmeta po metodu *case – study* bila je usmerena na procenju onih ljudskih prava koja se najčešće krđše ili ometaju u toku krivičnog postupka, a propisana su međunarodnim dokumentima, od kojih je najvažniji Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava. Radi se o odredbama kojima se reguliše:

- zabrana mučenja i podvrgavanja neljudskom i ponižavajućem postupku i kažnjavanju (cl. 3),
- zabrana kršenja ljudskih prava prilikom lišenja slobode i određivanja pritvora (cl. 5),
- pravo na pravico sudenje (cl. 6),
- ometanje prava ili uplitanje u pravo privatnosti prilikom licnog i pretresa prostorija, prisluškivanja ili uvida u licnu prepisku (cl. 8).

Osim ovih prava, koja se vecinom u praksi odnose na okrivljene, zadatak posmatraca bio je da prate ostvarivanje prava žrtava krivičnih dela, koja su Rezolucijom Ujedinjenih Nacija o žrtvama kriminaliteta i zloupotreba vlasti iz 1985. godine ustanovljena kao univerzalna ljudska prava (posebno pravo na naknadu štete). Neka od ovih prava detaljnije konkretizuje tzv. *soft law*, odgovarajuće Preporuke Saveta Evrope koje se odnose na položaj žrtava u okviru krivičnog postupka.

⁴ U jednom predmetu u sticaju sa delom iz cl. 33 Zakona o oružju i municiji.

⁵ U jednom slučaju u sticaju sa delom iz cl. 33 st. 3 Zakona o oružju i municiji.

⁶ U ovom sudskom slučaju sudeno je uciniocu samo za ovo krivično delo. U drugim primerima, narocito kod krivičnih dela ubistava, za krivično delo iz cl. 33 sudi se u sticaju sa osnovnim krivičnim delom (koje je kao teže prethodno navedeno u uzroku).

1. IZABRANI PRIMERI

U periodu do 30. aprila 2004, od ukupnog broja posmatranih predmeta, posebno su analizirani predmeti koji su okončani u prvom stepenu pred redovno nadležnim sudovima. U svim tim slučajevima postupak su vodili redovno nadležni sudovi i u zakonom propisanom sastavu. Sudeња su se odvijala u javnim sednicama. U ovim primerima bice istaknute samo one posebne okolnosti koje bi mogle izazvati sumnju na situacije mogućih kršenja ili ugrožavanja ostvarivanja ljudskih prava.

1) K 1166/2004 Opštinski sud u Novom Sadu, krivično delo oduzimanja vozila iz cl. 174. KZS. Istraga, koja je bila pokrenuta protiv okrivljenog, bila je prekinuta 29. 5. 2002. pošto je sud došao do saznanja da se okrivljeni odselio u Bosnu i Hercegovinu. Za njim je objavljena poternica, pa je posle pronalaženja, on pritvoren i saslušan u prisustvu branioca postavljenog po službenoj dužnosti. S obzirom da je istog dana kada je i saslušan pred istražnim sudijom (9. 7. 2002) prema okrivljenom ukinut pritvor, jer je dao obećanje da neće napuštati Novi Sad, može se zaključiti da okrivljeni nije proveo u pritvoru više od mesec dana i da nije bilo situacija koja bi ukazivala na povredu njegovog prava na slobodu u smislu cl. 5 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Glavni pretres je trajao godinu dana i osam meseci. (nekoliko puta odlagan zbog veštacenja i nepristupanja oštećenog na zakazana ročišta, ali nije bilo kakvih odgadanja koja bi se mogla pripisati državi u smislu povrede prava na pravilno suđenje iz cl. 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima). U ovom slučaju nije bilo ni povrede minimalnih prava na odbranu okrivljenog lica u smislu cl. 6 (3) Evropske konvencije o ljudskim pravima, jer je u istrazi okrivljeni dao iskaz u prisustvu branioca koji mu je postavljen po službenoj dužnosti, dok se na glavnom pretresu sam izjasio da mu branilac nije potreban i da će se licno braniti.

2) K 346/2004 Okružni sud u Novom Sadu, krivično delo neovlašćene proizvodnje i prometa droga iz cl. 245 st. 1. OKZ. U ovom slučaju okrivljena su dva lica. Protiv njih je podneta krivična prijava oktobra 2003. godine, dok je prvostepena presuda doneta 30. aprila 2004. godine (znaci posle šest meseci od krivične prijave) Okrivljeni su bili saslušani pred istražnim sudijom u prisustvu branilaca postavljenih po službenoj dužnosti, dok je na glavnom pretresu prvookrivljeni imao izabranog branioca, dok je za drugookrivljenog branilac bio postavljen po službenoj dužnosti. Okrivljeni se brane sa slobode, jedan od njih priznaje izvršenje krivičnog dela. Iako je sud izrekao osudujuće presude, oslobodio ih je placanja sudskih troškova.

3) K 13/2004 Okružni sud u Leskovacu, krivično delo razbojnicke krađe (cl. 167 st. 1. KZS).

Okrivljeni je doveden iz pritvora. Na glavnom pretresu se brani uz pomoć branioca, koji je isti kao i u istrazi i koji redovno prisustvuje suđenju. Dvoje oštećenih su prisutni na glavnom pretresu, nemaju punomoćnika, pa su poučeni o pravima, pridružuju se gonjenju i traže naknadu štete, koja je delimično opredeljena u pogledu materijalne štete (i u tom opredeljenom iznosu njihov zahtev je usvojen u osudujućoj prvostepenoj presudi). S obzirom da je posmatrac naveo niz zapažanja koja se odnose na propuste procesne prirode, od njega je zatražena dodatna informacija o tome da li je branilac okrivljenog odbio da potpiše zapisnike sa glavne rasprave. Po objavljivanju prvostepene presude, okrivljenom je ukinut pritvor. Kako je optužnica doneta 13. 2. 2004., a prvostepena presuda objavljena 02. 3. 2004, čak se i u nedostatku podatka o vremenu podnošenja krivične prijave može zaključiti da se glavni pretres efikasno odvijao.

4) K 14/2004, Okružni sud Leskovac, krivično delo ubistva (cl. 47 st. 1). Radnja krivičnog dela izvršena je septembra 2003. godine. Okrivljeni je Srbin koji je boravio u SAD 17 godina,

ne zna da cita na srpskom, a i loše govori i razume jezik. Prema navodima iz izveštaja pomatrača, tokom potere i hapšenja okrivljenog, policajac ga je šamarao i vreo. Okrivljeni, koji se na pretres dovodi iz pritvora, ima postavljenog branioca po službenoj dužnosti u toku glavnog pretresa, ali je posmatrač stekao utisak da to nije dovoljno za korišćenje prava na odbranu, jer okrivljeni slabo poznaje naš jezik i otežano komunicira i sa braniocem. Oštećeni je prisutan na glavnom pretresu, sa punomoćnikom, pridružuje se krivičnom gonjenju. Krivični postupak je efikasno vođen, tako da je istraga počela početkom decembra 2003, a prvostepena presuda je doneta krajem aprila 2004 (posle četiri meseca). U ovom slučaju postoje sumnje o mogućoj povredi prava okrivljenog po osnovu čl. 3 Evropske konvencije, ali bi za izvođenje pravilnog zaključka trebalo da postoji dokaz o upotrebi sile prema okrivljenom.

5) K 9/2004, Okružni sud Niš, krivično delo teški slučaj razbojništva i razbojnicke krađe (čl. 169 st. 1 KZS u vezi čl. 168 KZS). U ovom slučaju tri lica su okrivljena, dok je dvoje oštećenih. Prekrivični postupak i prvostepeni krivični postupak su izrazito efikasni: od donošenja rešenja o sprovođenju istrage do izricanja prvostepene presude proteklo je 4 meseca, od čega je samo glavni pretres trajao 2 meseca i 9 dana i odvijao se na tri ročišta. Okrivljeni su bili u pritvoru, ali nisu izneli nikakve pritužbe na ograničenja svojih prava u prekrivičnom i prethodnom postupku. Na glavnom pretresu se brane uz pomoć izabranih branilaca koji prisustvuju ročištima. Oštećeni ne prisustvuju glavnom pretresu, jer prvi nije uredno pozvan, dok drugi nije lično primio poziv. Oni takođe nemaju punomoćnika.

6) K 1444/2003, Opštinski sud Niš, krivično delo teško delo ugrožavanja bezbednosti javnog saobraćaja (čl. 201 st. 3 u vezi čl. 195 KZS). U ovom predmetu oštećeni je maloletan. Na glavnom pretresu zastupa ga otac kao zakonski zastupnik, koji se, upozoren na svoja prava pridružuje krivičnom gonjenju i istice imovinskopравни zahtev. U pogledu ovog zahteva, odlukom suda je upućen na parnicu. Okrivljeni se brani sa slobode. I prilikom saslušanja u istrazi i na glavnom pretresu ima izabranog branioca. Kako je naglasio i posmatrač u ovom slučaju je postojala izrazita efikasnost postupka, tako da je na jednom ročištu okončan glavni pretres.

7) K 7/2004, Okružni sud u Užicu, krivično delo neovlašćene proizvodnje i prometa droga iz čl. 245 st. 1. OKZ. Trajanje: sept. 1998. Po podacima iz spisa predmeta, krivična prijava protiv okrivljenog podneta je tek 27.11.2003.godine za događaj koji se zbio septembra 1997. Nema podataka zbog čega je toliko dug vremenski period protekao od izvršenja krivičnog dela do podnošenja krivične prijave. Postupak je efikasan: od krivične prijave do donošenja prvostepene presude proteklo je šest meseci. Okrivljeni nije bio u pritvoru, niti se prituživao na rad policije, u toku prekrivičnog postupka.

8) K br. 404/03 Opštinski sud u Užicu, krivično delo nasilja u porodici iz čl. 118a st. 2. u vezi st. 1. KZS (u produženom trajanju). Krivične prijave protiv okrivljenog podnete su dvaput. Od prijavljivanja krivičnog dela do donošenja prvostepene presude proteklo je osam meseci, što ukazuje na efikasnost postupka. Optužni predlog je bio preciziran na glavnom pretresu, u delu pravne kvalifikacije dela, čime je ustanovljena konstrukcija produženog krivičnog dela (što je povoljnije za okrivljenog). Okrivljeni se nije nalazio u pritvoru, a dan pošto je izvršio napad na oštećenu (svoju majku), otišao je na izdržavanje kazne u Požarevac. Zato pristupa na glavni pretres sproveden iz zatvora. Okrivljeni je dobio branioca po službenoj dužnosti u fazi glavnog pretresa. Oštećena je upozorena na svoje procesno pravo, da ne mora da svedoci, ali se ona tog prava odrekla i saslušana je u svojstvu svedoka. U svojoj izjavi potvrdila je navode optužnice. Izjavila je da joj punomoćnik nije potreban. Krivičnom gonjenju se pridružila, a imovinsko-pravni zahtev nije istakla.

9) K. 31/2003 Okružni sud u Zrenjaninu, krivično delo nasilja u porodici (cl. 118 a st. 4. u vezi st. 1 KZS). U ovom predmetu okrivljena majka nije sprecila nasilje ocuha nad njenim maloletnim detetom. Ona je lišena slobode krajem januara 2003 (kada je usledilo donošenje rešenja o sprovođenju istrage), optužni akt je podnet krajem marta 2003, a prvostepena presuda je doneta krajem avgusta 2003 – znaci za svega sedam meseci). Pritvor se okrivljenoj produžava. Primedbi na tretman u policiji, pritvoru i u toku sudenja zvanično nije bilo. U toku istrage i glavnog pretresa, optuženu zastupa branilac. U jednom delu glavnog pretresa bila je isključena javnost. Osim redovnih procesnih aktivnosti, branilac je pokušao da ukaže i na propuste policije i istražnog sudije u vezi sa ocenom ponašanja lic koje se kasnije javlja kao drugooptuženo. Posmatrac ukazuje na moguci uticaj nekorektnog medijskog pracenja ovog događaja na donošenje osudujuće presude u ovom slucaju. Takode, konstatuje da žalbeni postupak dugo traje (od 31. 10. 2003. do danas).

10) K 32/2004, Okružni sud u Pancevu, krivično delo razbojništva iz cl. 168. st. 1. U ovom primeru dvojica oštećenih, koji nemaju punomocnike, su veoma nezainteresovana za korišćenje svojih prava. Pritvor je bio određen samo u istrazi u trajanju od jedan mesec. U toku glavnog pretresa, okrivljeni se brani sa slobode, u prisustvu izabranog branioca. On je imao istog branioca i u istrazi i u njegovom prisustvu je davao iskaz istražnom sudiji. Posle jedanaest meseci od podnošenja zahteva za sprovođenje istrage, doneta je prvostepena presuda koja je istovremeno postala pravosnažna, jer su se stranke odrekle prava na žalbu. U ovom predmetu nema nikakvih primedbi na kršenje ili ometanje ljudskih prava, a protek od 11 meseci ne može se smatrati predugim da bi postojala povreda cl. 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Oštećeni, koji nisu opredelili imovinskopravni zahtev (buduci da se odnosi na nematerijalnu štetu), upuceni su, prema zakonskim odredbama, na parnicu.

11) K 2/2004, Okružni sud u Pancevu, krivično delo silovanja iz cl. 103 st. 1. U ovom postupku istraga je trajala cetiri meseca, dok je glavni pretres trajao šest meseci. Okrivljeni je bio u pritvoru od donošenja rešenja o sprovođenju istrage, pa sve do izricanja prvostepene presude (godinu dana). Pritvor je okrivljenom produžavan zbog opasnosti od bekstva i produžen je do pravosnažnosti presude. U ovom postupku javnost je bila isključena sa glavnog pretresa zbog zaštite interesa oštećene. Ona se pridružila se krivicnom gonjenju i postavila neopredeljen imovinsko pravni zahtev, nema punomocnika, upozorena je na svoja prava i koristi ih. Posmatrac konstatuje potpuno odsustvo komunikacije okrivljenog sa sudskim vecem, što rada sumnju u njegovu uracunljivost. Ova okolnost je proveravana u toku glavnog pretresa medicinskim veštacenjem. Interese okrivljenog zastupa branilac određen po službenoj dužnosti.

12) K 208/04, Opštinski sud u Pancevu, krivično delo teške krade iz clana 166. stav 1 KZ RS u vezi clana 22 OKZ. Okrivljeni je lišen slobode i priveden na saslušanje istražnom sudiji u zakonskom roku. Dao je izjavu bez prisustva branioca, pošto je njegov branilac bio pozvan na saslušanje, ali se javio i rekao da ne može doci na zakazano saslušanje, te je okrivljeni pristao da iznese svoju odbranu bez prisustva branioca. Pritvor je trajao dva meseca. U izveštaju posmatraca navedeno je da je pritvor ukinut po žalbi okrivljenog pri cemu je opštinski javni tužilac bio saglasan sa zahtevom okrivljenog. Glavni pretres je bio izrazito efikasan: od podizanja optužnice do donošenja prvostepene presude proteklo je dvadeset dana. Ukupno je postupak trajao tri meseca. S obzirom na iznete cinjenice, može se zakljuciti da u ovom postupku ne samo da nije bilo kršenja niti ometanja ljudskih prava, nego je postupak okončan u optimalnim rokovima.

13) K 444/03 Opštinski sud u Pirotu, krivično delo nedozvoljeni prelaz državne granice (cl. 249 st. 2 OKZ). U suštini se radi o krivicnom delu krijumcarenja ljudi. Krivicna prijava podneta je u oktobru 2003, a prvostepena presuda je doneta marta 2004, što znaci da su istraga i prvostepeni postupak trajali ukupno 5 meseci. U toku postupka prvookrivljeni je bio

u bekstvu, dok je prema drugookrivljenom posle podnošenja krivicne prijave određen pritvor. Pošto se prvookrivljeni naknadno javio istražnom sudiji, posle saslušanja mu je određen pritvor. Ovaj pritvor je ukinut posle mesec dana. Na glavnom pretresu okrivljeni se brane u prisustvu izabranih branilaca. Drugooptuženi je na glavnom pretresu iznosio pritužbe na torturu u policiji prilikom hapšenja i pritvaranja, usled cega je dao drugaciji iskaz u istrazi u odnosu na sadašnji. Prema navodima iz izveštaja, iskaz okrivljenih je verno unet u zapisnik, kao i pritužbe drugookrivljenog na torturu u policiji, pri čemu je predsednik veća ukazao na to da se navodi o torturi mogu proveriti tako što će se utvrditi koja su službena lica bila angažovana na ovom slučaju, te da će se ova lica saslušati u postupku, kao i da se može pribaviti nalaz pritvorskog lekara. Pošto su policajci saslušani na okolnosti hapšenja i povređivanja drugookrivljenog, pa je ustanovljeno da je do povrede došlo prilikom naglog skretanja kamiona u kome se on nalazio na spordeni put, drugookrivljeni više nije insistirao na torturi, niti je u tom smislu predložio izvođenje dokaza saslušanjem pritvorskog lekara. Prema tome, može se konstatovati da je u ovom postupku postojala puna spremnost suda da se utvrdi da li je u odnosu na jednog od okrivljenih prekršena zabrana iz čl. 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima u prekrivicnom postupku, pa je ustanovljeno da kršenja ljudskih prava nije bilo.

14) K br. 8/2004, Okružni sud u Pirotu, krivicno delo neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga iz čl. 245. st. 1. Osnovnog krivicnog zakona. Posebnost ovog postupka je da se vodio protiv okrivljenog koji je strani državljanin (Bugarske). Krivicna prijava protiv okrivljenog poneta je februara 2004, kada je usledilo i hapšenje okrivljenog, koji je u zakonskom roku priveden na saslušanje istražnom sudiji. U istrazi je saslušan uz pomoc tumaca za bugarski jezik i u prisustvu izabranog branioca. To znaci da u ovoj fazi postupka nije bilo kršenja njegovog prava na odbranu. Istog dana (10.2.2004. godine) istražni sudija je okrivljenom, zbog opasnosti od bekstva, odredio pritvor u trajanju do 30 dana (koji je kasnije prudužen). Posle istrage, koja je trajala 16 dana, javni tužilac je podneo optužnicu 26.2.2004. godine, a glavni pretres je okončan objavljivanjem prvostepene presude donete 29. marta 2004. godine. Na glavnom pretresu okrivljeni je saslušan u prisustvu izabranog branioca i sudskog tumaca za bugarski jezik. Ovi podaci ukazuju na izrazitu efikasnost postupka i na cinjenicu da u postupku ni na koji nacin nisu kršena ljudska prava, a posebno se vodilo racuna o poštovanju prava na jezik, u okviru prava na odbranu okrivljenog, u smislu čl. 6 (3)a Evropske konvencije o ljudskim pravima.

15) K. br. 4/2004, Okružni sud u Zajecaru, krivicno delo nedozvoljene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga iz čl. 245 st. 3 OKZ. Radi se lakom krivicnom delu. Od pokretanja istrage do donošenja prvostepene presude postupak je trajao šest meseci, pri čemu je samo istraga trajala 4 meseca. Okrivljeni se na glavnom pretresu brani sa slobode, u prisustvu izabranog branioca. Nije imao branioca prilikom davanja iskaza u istrazi, ali protiv njega u istrazi nije određen pritvor, niti je traženo polaganje jemstva. Izneti podaci potvrđuju zaključak posmatraca da je postupak korektno voden, uz puno uvažavanje prava okrivljenog.

16) K. br. 56/2000, Okružni sud u Kraljevu, krivicno delo iznude (čl. 180. st. 3 u vezi sa čl. 19 KZS u sticaju sa krivicnom delom ubistva iz čl. 47. st. 2. t. 2. i 3. KZS. Radi se o vrlo složenom krivicnom predmetu, u kome su tri lica okrivljena, dok je u toku glavnog pretresa preko 30 lica saslušano u svojstvu svedoka. Razlog dugog proteka vremena od izvršenja dela i podnošenja krivicne prijave (12. septembar 1999. godine) do donošenja prvostepene presude (1. avgusta 2003. godine) jeste bekstvo prvookrivljenog i nedostupnost istražnim organima skoro tri godine, tako da se i sudenje odvijalo u njegovom odsustvu. U okviru ovih rokova glavni pretres je trajao dve godine i deset meseci. Prema prvookrivljenom je određen pritvor tek na završnom glavnom pretresu, kada se sam prijavio državnim organima. Drugookrivljeni je proveo devet meseci u pritvoru, dok je prema trecem okrivljenom bilo određeno jemstvo.

Uvidom u predmet i iz drugih izvora saznanja, posmatrac konstatuje propuste u utvrđivanju činjenicnog stanja u prethodnom postupku i ukazuje na senzacionalizam u medijskom izveštavanju o događajima opisanim u optužnici, buduci da su okrivljeni, a i drugi ucesnici u postupku (narocito službena lica koja su ucestvovala u prekrivicnom postupku) dobro poznata lica u Kraljevu. Konstatuje se da je u ovom predmetu dostavljanje prepisa presude usledilo tek osam meseci nakon izricanja presude (umesto u instruktivnim rokovima od 8 dana od izricanja, odnosno u složenim slucajevima do 15 dana po izricanju presude), dok je za svo ovo vreme okrivljeni u pritvoru. Oštecena (supruga pokojnog) je podnela je imovinskopravni zahtev, ali je prvostepenom presudom upucena na ostvarivanje ovog zahteva u gradanskoj parnici. Okrivljeni je imao izabranog branioca tokom cele istrage i na glavnom pretresu. I pored ukazivanja posmatraca na propuste u vodenju glavnog pretresa, potrebno je sacekati ishod žalbenog postupka da bi se moglo zakljuciti da je u ovom predmetu bilo kršenja ljudskih prava okrivljenih lica (pre svega povrede cl. 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima).

17) K 18/04 Okružni sud u Novom Pazaru, krivicno delo otmice iz clana 64. stav 4. u vezi stava 1. KZ RS u vezi clana 22. OKZ. U ovom slucaju, krivicni postupak je vrlo efikasno sproveden. Od donošenja rešenja o sprovođenju istrage (pocetkom februara 2004), do donošenja prvostepene presude (krajem marta 2004) proteklo je nešto više od mesec dana. Okrivljenima je pritvor određen u istrazi, a ukinut je posle izricanja prvostepene presude na zahtev branioca, pri cemu se državni tužilac tome nije protivio. Pravo na odbranu okrivljenih obezbedeno je postavljnje branioca po službenoj dužnosti pre prvog saslušanja u toku istrage. Optuženi su imali branioca i na glavnoj raspravi, koji je postavljen po službenoj dužnosti od strane suda. Kako je ošteceni maloletan, zastupa ga otac kao zakonski zastupnik. On se pridružio krivicnom gonjenju optuženih ali nije istakao imovinsko pravni zahtev, iako je na to pravo bio upoznat od strane suda. Prema podacima iz izveštaja posmatraca u ovom predmetu nije bilo kršenja ili ometanja ljudskih prava.

18) K 55/02 Okružni sud u Novom Pazaru, krivicno delo silovanja iz clana 103. st.2.KZS. Posebnost ovog sudskog slucaja jeste da je oštecena bugarska državljanka. Okrivljena su trojica. Od izvršenja krivicnog dela, podnošenja krivicne prijave oštecene i donošenja rešenja o sprovođenju istrage protiv okrivljenih (avgust, 1991) do donošenja prvostepene presude proteklo (10. 10. 2002. godine), proteklo je 11 godina i dva meseca, što ukazuje na mogucu povredu prava na pravico sudenje (cl. 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima) i to na štetu oštecene. Prethodne presude bile su ukinute zbog potrebe utvrđivanja psihickog stanja dvojice od trojice okrivljenih lica. U istražnom postupku nije bilo kršenja prava na odbranu okrivljenih: sva trojica su poucena o svojim pravima, saslušani su bez prisustva branioca, s tim što je u zapisniku konstatovano da nisu zahtevala prisustvo branioca i da su se opredelili da sami iznesu odbranu. Oštecena je takode saslušana u istražnom postupku, kada je dala izjavu da se pridružuje krivicnom gonjenju, ali glavnom pretresu nije prisustvovala jer je bila nedostupna. Predugo trajanje postupka ocigledno je proisteklo iz bekstva jednog od okrivljenih koji je više godina proveo u inostranstvu, pa je tek na osnovu raspisane poternice privedn i tada je prema njemu bio određen pritvor. Prvostepena presuda je ukinuta 16. 8. 2003., što znaci da je žalbeni postupak trajao gotovo 10 meseci. U ponovljenom postupku, novi glavni pretres je bio efikasan, tajao je mesec dana i okoncan je donošenjem iste odluke kao i u prethodnom postupku.

19) K. 395/03, Opštinski sud u Novom Pazaru, teško delo ugrožavanja bezbednosti javnog saobracaja (cl. 201. st. 3 KZS). U ovom slucaju postoji više činjenica koje ukazuju na moguće propuste u vodenju prekrivicnog i sudskog postupka koje bi se mogle okarakterisati kao kršenje ljudskih prava oštecenog. Uprkos tome što su neki od podataka navedeni prema

podnoscima punomocnika maloletne oštete, na kršenje prava na pravico sudenje u smislu cl. 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima ukazuju sledece cinjenice:

- od trenutka izvršenja dela (13. maja 1994. godine do podnošenja službene krivicne prijave Ministarstva unutrašnjih poslova (1996. godine) protekle su dve godine, iako kod svih slucajeva saobracajnih nezgoda saobracajna policija po službenoj dužnosti odmah izlazi na lice mesta i vrši uvidaj (a takode i istražni sudija i tužilac ako su ispunjeni objektivni uslovi inkriminacije),

- iako se radi o teškom krivicnom delu, nije sprovedena istraga, nego su preduzete samo pojedine istražne radnje. Ovo je imalo za posledicu nepotpuno utvrđivanje cinjenicnog stanja, usled cega je u toku sudenja dva puta ukidana donošena sudska odluka u ovom predmetu i organizovano je ponovno sudenje.

- Na osnovu zakasnele krivicne prijave usledila je odluka javnog tužilaštva o obustavi gonjenja prema okrivljenom, koji je u to vreme bio na funkciji sudije, pa roditelj kao zakonski zastupnik oštete preuzima gonjenje i podnosi 21. 7. 1997. godine. Po ovoj optužnici doneta je prvostepena presuda posle punih sedam godina i jedan mesec od dana nezgode, pošto je prethodno bilo nekoliko izuzeca sudija, pri cemu su postupke izuzeca inicirale same sudije. Prvostepena presuda je bila osudujuca. U novom sudenju, po ukidanju ove presude, doneta je nova presuda (15. 11. 2002) koja je takode osudujuca. U trecem postupku, koji je usledio po ukidanju ove presude (sudenje koje je pratio naš posmatrac), glavni pretres je okoncan u roku od mesec dana i to donošenjem oslobadajuce presude.

- Nije jasno da je složenost predmeta mogla da bude uzrok dugotrajnosti postupka, jer su u ovom krivicnom događaju samo dva ucesnika: motorizovani ucesnik (okrivljeni) i maloletna ošteta, kojoj je tada bilo 4,5 godine. Uprkos tome, radi razjašnjenja uzroka nezgode bila su potrebna cak cetiri saobracajna veštacenja, pri cemu su prvo i cetvrto («super») veštacenje ukazali na iskljucivu odgovornost oštete, dok su drugo i trece veštacenje ukazali da je uzrok nezgode prevelika brzina kojom se kretao okrivljeni.

- U postupku nisu zabeležena nikakva ogranicenja prava okrivljenog, a ošteti, koji je preuzeo gonjenje, bio je veoma aktivan. S obzirom na ishod postupka, ošteti je upucen na parnicu za istaknuti imovinskopravni zahtev.

Teškoce u ovom predmetu proisticu iz toga što se uskracivanje prava na pristup sudu (cl. 6 (1) Evropske konvencije o ljudskim pravima) u sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava ne odnosi na pravo žrtve da zahteva krivicno gonjenje od javnog tužioca ili da sama pokrene krivicni postupak. Bez obzira na to, ostaje utisak da je u ovom predmetu ocigledno prekršeno pravo na pravico sudenje iz cl. 6 (1) Evropske konvencije o ljudskim pravima na štetu oštete i to zbog odgadanja koja se mogu pripisati državi. Ova odgadanja ukazuju na dug period neaktivnosti nadležnih državnih organa (posebno policija kasnim podnošenjem krivicne prijave), i na tolerisanje neopravdanog odugovlacenja sudske postupke (narocito u pocetnoj fazi) kroz brojne zahteve za izuzecem, koje su same sudije inicirale u toku postupka.

20) Ki br. 13/04, Okružni sud u Novom Pazaru, teška telesna povreda (cl. 53. st. 1 KZS). U ovom predmetu posmatrac je pratio tok istražnog postupka, koji je obustavljen zbog smrti okrivljenog. U toku postupka nije bilo situacija koje bi ukazivale na kršenje ljudskih prava.

21) K 22/2004, Okružni sud u Somboru, krivicno delo neovlašcene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga (cl. 245. st. 3 OKZ). Radi se o lakom obliku ovog krivicnog dela (držanje droge, radi licne upotrebe). Krivicni postupak je bioefikasan: od dana izvršenja dela do pravosnažnog presudenja prošlo je sedam meseci, dok je sama istraga trajala 3 meseca. Od podizanja optužnice do izricanja presude je protekao jedan mesec, a na presudu nije uložena žalba, tako da je postala pravosnažna. Okrivljeni nije bio u pritvoru, a na

glavnom pretresu se brani sa slobode u prisustvu izabranog branioca. Kako je u istrazi bio saslušan u prisustvu branioca koji mu je postavljen po službenoj dužnosti, može se konstatovati da u ovom sudskom slucaju nije bilo nikakvog kršenja ljudskih prava, nego je, naprotiv, postupak okončan uz puno poštovanje procesnih garantija prava okrivljenog i efikasno.

22) K 15/2004, Okružni sud u Somboru, krivicno delo razbojništva (cl. 168. st. 1 KZS). Krivicni postupak je izuzetno efikasan: od podnošenja krivicne prijave do donošenja prvostepene presude proteklo je tri meseca, pri cemu je glavni pretres trajao mesec dana. U izrecenu kaznu okrivljenom je uracunat pritvor. Oštećena, koja je upozorena na svoja prava, a nije imala punomocnika, upucena je da zahtev za naknadu štete ostvaruje u parnici. I u ovom postupku ljudska prava su poštovana.

23) K 14/2003, Okružni sud u Somboru, neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (cl. 245. st. 1. OKZ). U ovom predmetu optužena su trojica lica. Od podnošenja krivicne prijave do donošenja prvostepene presude proteklo je jedanaest meseci, pri cemu je istraga trajala osam meseci. Nije bilo kršenja prava okrivljenih na odbranu: oni su u istrazi saslušani uz prisustvo branioca po službenoj dužnosti. Na glavnom pretresu, dvojicu okrivljenih zastupaju izabrani branioci, a trećeg branilac određen po službenoj dužnosti. Njihova procesna aktivnost je zadovoljavajuća.

24) K 164/2002, Opštinski sud u Somboru, krivicno delo prikrivanja (clan 184.st.2.u vezi sa st.1.KZ RS). U ovom sudskom slucaju od dana podnošenja krivicne prijave do dana donošenja prvostepene presude proteklo je proteklo 2 godine i 5 meseci, pri cemu je istraga trajala 6 mjeseci. Glavni pretres je trajao neobicajeno dugo: od podizanja optužnice do izricanja presude je protekao period od dve godine. U pogledu mogucih razloga dugog trajanja pretresa i navoda okrivljenog da su u toku postupka prema njemu preduzete nezakonite radnje i da je bilo propusta ucinjenih od strane pripadnika SUP-a Sombor (koje je iznosio i u istrazi i na glavnom pretresu), upucen je posmatrac da ove podatke dopuni i proveru. Jedan od mogucih razloga dugotrajnog postupka može biti cinjenica da je došlo do prekvalifikacije dela i izmene optužnica u korist okrivljenog na glavnom pretresu. Prema okrivljenom nije bio određivan pritvor. U toku glavnog pretresa brani se sa slobode u prisustvu izabranog branioca. Oštećeni, koji je prisutan na glavnom pretresu, nije postavio imovinskopravni zahtev.

25) K 352/03, Opštinski sud u Somboru, krivicno delo teško protiv bezbednosti javnog saobracaja (clan 201.st.3. u vezi sa clanom 195.st.3.KZ RS). Od podnošenja krivicne prijave do donošenja prvostepene osudujuće presude proteklo je 15 meseci. Na dužinu postupka uticala je cinjenica da se radi o složenom predmetu: u toku glavnog pretresa saslušano je cak 13 svedoka. Okrivljeni se brani sa slobode u prisustvu izabranog branioca. Nije bilo povrede njegovog prava na odbranu ni u pretkrivicnom postupku, ni u istrazi. Oštećeni je prisustvovao glavnom pretresu, imao je punomocnika, sami predlažu sudu da oštećenog uputi na parnicu radi ostvarivanja imovinsko-pravnog zahteva.

26) ? 70/03. Okružni sud Sremska Mitrovica, krivicno delo razbojništva u pokušaju (cl. 168. st. 1 KZS u vezi cl. 19 OKZ) u sticaju sa krivicnim delom iz cl. 33. st. 1 Zakona o oružju i municiji KZS. Od donošenja rešenja o sprovođenju istrage do donošenja prvostepene presude, postupak je trajao 16 meseci. Za razliku od efikasne istrage (koja je trajala cetiri meseca), glavni pretres je bio cesto odlagan zbog nedolaska okrivljenog (koji se brani sa slobode) ili zbog izostanka drugih ucesnika u postupku. Primera radi, od februara 2004. do 29. aprila 2004. kada je zaključen glavni pretres bilo je zakazano šest ročišta koja nisu mogla biti održana zbog nedolaska okrivljenog ili drugih ucesnika. Kako se na pretresu od 23. 4. okrivljeni nije pojavio, sud je odredi pritvor, koji je trajao do objavljivanja presude. Okrivljeni

je priznao izvršenje krivičnog dela još prilikom lišenja slobode u prekrivičnom postupku, ali je svoj iskaz promenio u istrazi, kada se žalio da je prema njemu bilo prinude i da je raniji iskaz dao zbog toga što se plašio da će prema njemu biti određen pritvor. Prema navodima posmatraca, o primeni prinude prema okrivljenom prilikom hapšenja i lišenja slobode u prekrivičnom postupku nema dokaza, a u istrazi je saslušan u prisustvu branioca određenog po službenoj dužnosti. Oštećeni nisu imali punomocnike, pojedini nisu bili zainteresovani za tok postupka, iako upozoreni na svoja prava, nisu istakli zahteve za naknadu štete.

27) K 532/2000, Okružni sud u Šapcu, teško delo ugrožavanja javnog saobraćaja (cl. 201 st. 4 u vezi cl. 195 st. 1 KZS). U ovom postupku od pokretanja istrage do donošenja prvostepene presude proteklo je jedna godina i 6 meseci. Međutim, četiri godine su protekle od izvršenja krivičnog dela do pokretanja istrage (neizvesno zbog cega). Prema navodima posmatraca, postupak je dugo trajao zbog protivrecnih rezultata saobraćajnog veštacenja, zbog cega je na glavnom pretresu morala da usledi dopuna istrage, jer je prema prvom veštacenju isključivi uzrok saobraćajne nezgode bilo ponašanje jednog okrivljenog, dok je superveštacenje potvrdilo nalaz i mišljenje drugog veštaka koji je utvrdio i krivicu drugog lica (koje je potom obuhvaćeno optužnim aktom). Kako nije bilo određivanja pritvora i istražnom postupku, niti pritužbi na rad državnih organa, može se konstatovati, i pored neefikasnosti postupka, da u toku postupka nije došlo do kršenja ljudskih prava. Što se tice oštećenog, koji nije imao punomocnika, on se izjasnio za gonjenje ucinilaca i naknadu štete.

28) K 702/03, II opštinski sud u Beogradu, krivično delo teško delo ugrožavanja bezbednosti javnog saobraćaja (cl. 201 st. 3 u vezi cl. 195. st. 3 u vezi st. 1 KZS). Od podizanja optužnice do izricanja prvostepene presude prošlo je nešto više od 11 meseci. Od podnošenja krivične prijave (odmah posle uvidaja saobraćajne nezgode) do podnošenja zahteva za sprovođenje istrage proteklo je nešto manje od 5 meseci, a istraga je trajala godinu dana. Prema okrivljenom u istrazi nije bio određivan pritvor, niti se on žalio na postupke policije prema njemu. U istrazi je upozoren na svoja prava i dao je iskaz u prisustvu izabranog branioca. Oštećena se pridružila krivičnom gonjenju i istakla je imovinsko – pravni zahtev. Oštećena je bez punomocnika, a sudskom odlukom je, radi ostvarivanja imovinsko-pravnog zahteva, upućena na parnicu. Glavni pretres je, između ostalog, bio odlagan zbog toga što branilac optuženog nije dobio poziv, a u drugom slučaju zbog potrebe da se neposredno saslušaju sudski veštaci. Ovi podaci ukazuju na poštovanje ljudskih prava tokom vođenja krivičnog postupka u ovom slučaju.

29) K 396/2004, Okružni sud u Beogradu, krivično delo neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga (cl. 245. st. 1. OKZ u vezi cl. 22 OKZ). U ovom slučaju postupak se vodio prema trojici okrivljenih. Krivični postupak je bio izrazito efikasan: od podnošenja krivične prijave do izricanja prvostepene presude proteklo je pet meseci, pri čemu od podizanja optužnice do izricanja presude dva meseca. U toku postupka došlo je do proširenja istrage protiv još jednog lica. Prvookrivljenom je bio određen pritvor, ali se nije žalio na tretman od strane policije. Svi okrivljeni su bili prilikom prvog ispita upozoreni na pravo da angažuju advokata i na mogućnost da se brane ćutanjem, a tom prilikom im je saopšteno koja im se krivična dela stave na teret. Može se konstatovati da su i u ovom postupku poštovana ljudska prava okrivljenih.

30) K 43/2003, Okružni sud u Kragujevcu, krivično delo neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga (cl. 245. st. 3. OKZ). Krivični postupak je trajao 8 meseci, pri čemu je glavni pretres bio izuzetno efikasan: od dana podizanja optužnog predloga do dana dostavljanja pismenog otpavka prvostepene presude prošlo je manje od 60 dana. U postupku hapšenja nije ustanovljeno kršenje njegovih prava. Pošto je optuženi već prilikom prvog saslušanja pred istražnim sudijom Okružnog suda u Kragujevcu u potpunosti priznao izvršenje krivičnih dela to se u istražnom postupku nisu izvodili ostali raspoloživi i zakonom

predvideni dokazi pa je od pokretanja istrage pa do podizanja optužnice proteklo manje od 30 dana. Okrivljeni se nije nalazio u pritvoru, nije se žalio na tretman policije, imao advokata koga je sam izabrao već od prvog ispita pred istražnim sudijom. Izabrani branilac bio je prisutan i tokom glavnog pretresa. U ovom slučaju nije bilo nikakvih kršenja ljudskih prava. Efikasnost rada suda je ocigledna.

31) K 44/2004, Okružni sud u Kragujevcu, krivično delo silovanja (cl. 103. st.1 KZS). Krivičnu prijavu je podnela oštećena. Odmah posle krivične prijave stavljen je zahtev za pokretanje istrage protiv osumnjicenog. Od pokretanja istražnog postupka pa do podizanja optužnice protiv okrivljenog proteklo je tačno 60 dana. Od podnošenja optužnice do donošenja prvostepene sudske odluke proteklo je mesec dana, tako da je postupak izrazito efikasno okončan. Okrivljeni se nalazio u pritvoru 93 dana shodno zakonskim odredbama ZKP-a, nije imao pritužbi na ponašanje policije. Poučen o svojim pravima, davao je iskaz u prisustvu branioca još prilikom prvog saslušanja u istražnom postupku. U ovom slučaju je sudenje održano u prisustvu javnosti. Oštećena je prisutna na glavnom pretresu, dala je iskaz i pridružila se krivičnom gonjenju.

32) K 960/2001, Opštinski sud u Kragujevcu, krivično delo teško delo protiv bezbednosti javnog saobraćaja (cl.201 st.4 u vezi cl.195 st.3 u vezi st.1 KZ RS). Od podnošenja krivične prijave protiv okrivljenog do donošenja prvostepene presude prošlo je 3 godine i 7 meseci. Dok je istraga efikasno okončana (nešto više od 3 meseca), od podizanja optužnice do izricanja prvostepene presude prošlo je 2 godine i 4 meseca. Može se pretpostaviti da je nešto duže trajanje postupka izazvano potrebom pažljivog utvrđivanja činjenicnog stanja u postupku, jer je ishod ovog postupka u prvom stepenu oslobadajuća presuda (utvrđeno je da je isključivi uzrok nezgode ponašanje oštećene). U toku postupka nije bilo kršenja prava na odbranu okrivljenog. Prema njemu nije određivan pritvor, a na prvom saslušanju kod istražnog sudije imao je branioca po službenoj dužnosti. Na glavnom pretresu, zastupao ga je izabrani branilac. Porodica preminule (oštećeni) angažovali su punomocnika, koji ih je zastupao u ovom postupku.

33) K 3/2004, Okružni sud u Negotinu, krivično delo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga iz cl. 245 st. 3. OKZ. Radi se o lakšem obliku ovog krivičnog dela. Nije sprovedena istraga, nego samo pojedine istražne radnje. Od stavljanja ovog zahteva do donošenja prvostepene presude proteklo je tri meseca, pri čemu je od podnošenja optužnog predloga do donošenja presude proteklo nešto više od mesec dana. Prema okrivljenom nije bio određivan pritvor, a poučen o svojim pravima nije angažovao branioca ni na javnom pretresu, izjavivši da ga ne želi. Nije bilo kršenja ljudskih prava u ovom slučaju.

34) K 273/02, Opštinski sud u Negotinu, krivično delo nasilničkog ponašanja iz cl.220 st.3 KZS. Pokretanju krivičnog postupka prethodilo je zadržavanje u prekršajnom postupku određeno protiv okrivljenog zbog izvršenja prekršaja protiv javnog reda i mira. Osim što je bio zadržan od 15 do 23 časova na dan kad je izvršio delo, okrivljeni nije bio u pritvoru. Od podnošenja krivične prijave do donošenja prvostepene presude proteklo je dve godine i jedan mesec. Glavni pretres je trajao 13 meseci, zbog toga što je okrivljeni dva puta tražio izuzeće predsednika veća, pa potom i celog veća, tako da je po čelbi na ove odluke povodom zahteva za izuzeće odlučivao Vrhovni sud. Pretres je javan, održan u odsustvu oštećene (majke okrivljenog), ali u prisustvu njenog punomocnika. Uprkos zahtevima za izuzeće prednika veća i članova veća, može se konstatovati da nije bilo kršenja ljudskih prava u ovom slučaju u smislu onemogućavanja pristupa sudu – pravo na nepristrasno sudenje (cl. 6 (1) Evropske konvencije o ljudskim pravima). Čak nas zaključci posmatraca upućuju na suprotno: da je okrivljeni ove zahteve podnosio kako bi odugovlacio postupak. Posmatrac u svom izveštaju konstatuje da se iz uvida u spise predmeta vidi da svedoci okrivljenog, verovatno iz straha od

okrivljenog, izbegavaju da pristupe na glavni pretres i kad dodu negiraju da su culi i videli da je okrivljeni tukao oštecenu, tako da je glavni pretres trajao od 26.03.2003. god. do 16.04.2004. godine, što je doprineo i okrivljeni stavljajući predloge za izuzeće.

35) K 353/03 Opštinski sud u Cacku, krivično delo teško delo protiv bezbednosti javnog saobracaja (cl. 201 st. 1. u vezi cl. 195. st. 1). Ovaj prvostepeni krivični postupak trajao je 13 meseci. Nije bilo povrede prava okrivljenog: on se brani sa slobode, u prisustvu izabranog branioca, prema njemu nije bio određivan pritvor. U istražnom postupku nije imao branioca, ali nije osporavao svoj iskaz dat u istrazi. Previdom suda, pored dve oštete, na sudenje nije pozvan treci, koji je pretrpeo materijalnu štetu, a koji je učestvovao u postupku u procesnoj ulozi svedoka. On ipak nije uskracen u svojim pravima, jer zahtev za naknadu štete može postaviti u parničnom postupku. Oštete su prisutne, od cega jedna ima punomocnika koji prisustvuje sudenjima. One se pridružuju krivičnom gonjenju, isticu da će imovinskopravni zahtev ostvarivati u posebnom postupku.

36) K. 81/2003, Okružni sud u Vranju, krivično delo nedozvoljene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga (cl. 245. st. 1 OKZ). U ovom postupku sudi se dvojici okrivljenih. Prvostepeni glavni pretres je vrlo efikasan: optužnica je podignuta 10. 11. 2003, a prvostepena presuda izrečena aprila 2004. (posle pet meseci). U toku sudjenja nije evidentirano kršenje prava okrivljenih. Oni se nalaze u pritvoru, ali se nisu žalili na iznudavanje iskaza i torturu. Sudjenju su prisustvovali članovi porodica optuženih u velikom broju. Sudjenje je teklo dosta efikasno posto su se i svedoci uredno odazivali a tuzilac je imao nepobitne dokaze koji su apsolutno ukazivali na postojanje krivičnog dela za koje se i terete.

37) K 126/2004 Opštinski sud u Požarevcu, krivično delo lake telesne povrede (cl. 54. st. 2 KZS). Krivična prijava SUP-a protiv okrivljene podneta je Od podnošenja optužnog predloga do otvaranja glavnog pretresa (koji je na istom ročištu i okončan izricanjem osuđujuće presude), proteklo je 13 meseci. U istražnom postupku okrivljena je saslušana pred istražnim sudijom januara 2003, a pritvor je trajao 31 dan. U istrazi nije imala branioca, ali se nije žalila na torturu ili iznudavanje iskaza. Prema izveštaju posmatraca branilac po službenoj dužnosti nije bio obavешten od strane suda da se okrivljena nalazi u pritvoru, nego je u dobio rešenje kojim se oglašava da je okrivljena u bekstvu. Tek na pretresu 2. aprila on je video da okrivljenu dovode i tek tada saznao da je okrivljena u protivoru i to 28 dana. Iako ga niko nije obavestio da je okrivljena u pritvoru, sudija mu je rekla da je on mogao da stupi u kontakt s njom, ali se na pretresu ispostavilo da je ona nepismena i da nije mogla da stupi u kontakt sa svojim advokatom i da nije ni znala da joj je branilac određen. Ove cinjenice daju za pravo konstataciji posmatraca da je okrivljenoj u jednom delu postupka bilo onemogućeno pravo na komunikaciju sa braniocem (u smislu cl. 6 (3)(c) Evropske konvencije o ljudskim pravima). Cinjenica da je okrivljenoj određen pritvor naknadno, ukazuje da je ona jedno vreme bila nedostupna organima gonjenja, što je uticalo i na trajanje postupka.

38) K 33/2003, Okružni sud u Požarevcu, krivično delo teško delo razbojništva (cl. 169. st. 1 u vezi cl. 168. st. 2). U ovom predmetu sudi se grupi od sedam okrivljenih. Posmatrac je pratio završetak glavnog pretresa sa izricanjem presude. Okrivljeni su se nalazili u pritvoru preko godinu i po. Oni se ne žale se na ogranicavanje prava u prethodnom postupku niti na torturu. Posmatrac ne raspolaže podatkom da li su saslušani u prisustvu branioca prvi put. Sudi se u odsustvu trojice okrivljenih. Porodica prvookrivljenog ukazuje da je u toku pretresanja došlo do povrede prava na privatnost članova njihovog domacinstva, jer pretresani sef nije bio vlasništvo okrivljenog, vec njegovog oca. Optužnica za ovo krivično delo podignuta je tek godinu dana posle izvršenja krivičnog dela. Složenost premeta i nedostupnost trojice okrivljenih, uticala je da je predmet u prvom stepenu okončan posle cetiri godine i šest meseci. Na glavnom pretresu svi okrivljeni (uključujući i one kojima se sudi u odsustvu) imali

su izabrane braniocice (neki i dvojicu). Okrivljeni su obavezani da solidarno nadoknade štetu oštećenom pravnom licu.

39) K 38/03 Okružni sud u Požarevcu, krivično delo razbojništva (cl. 168. st. 1. KZS). U ovom predmetu je dvojica okrivljenih. Krivični postupak je, od donošenja rešenja o sprovođenju istrage do donošenja prvostepene presude, trajao 11 meseci. Istraga je trajala mesec dana. Okrivljeni su bili u pritvoru tri meseca, nije bilo pritužbi na ograničenje prava na odbranu i torturu u pritvoru. Okrivljeni su bili upozoreni na svoja prava i mogućnost da daju iskaz u prisustvu angažovanog branioca, što su koristili još u istrazi. Na glavnom pretresu imaju izabrane braniocice. Može se konstatovati da nije bilo kršenja prava okrivljenih.

40) K 60/01, Okružni sud u Požarevcu, krivično delo silovanja (cl. 103) i razbojništva (cl. 168 KZS) u sticaju. Od podnošenja krivične prijave do donošenja prvostepene presude proteklo je pet godina i šest meseci, pri čemu je samo glavni pretres trajao tri godine i šest meseci. Dugotrajnost postupka uslovljena je činjenicom da je prvobitno postupak vođen samo za krivično delo razbojništva, da je kasnije oštećena podnela supsidijernu optužnicu (posle obustave postupka od strane javnog tužilaštva), da je prvostepena presuda bila ukinuta i da se od marta 2004. godine vodi ponovni postupak pred istim sudom. U izveštaju se konstatuje da je branilac okrivljenog često prolongirao suđenje, a takođe je prekid postupka usledio tokom perioda kada se okrivljeni nalazio na odsluženju vojnog roka. U izveštaju posmatraca navodi se da je okrivljeni prilikom prvog ispita saslušan bez prisustva branioca, iako je zahtevao branioca, pa je ubrzo ponovo bio saslušan u prisustvu izabranog branioca. Ove navode posmatrac treba da potvrdi. Inace, okrivljeni se nije nalazio u pritvoru. Zbog toga, uprkos dugotrajnosti postupka, možemo smatrati da nije bilo kršenja ljudskih prava u ovom postupku.

41) K 172/01 Opštinskog suda u Požarevcu, krivično delo lake telesne povrede (cl. 54. st. 2. KZS u vezi cl. 22 KZS). Postupak se vodi protiv dvojice okrivljenih. Krivičnim delom je oštećeno dvoje lica. Zbog toga što je prvookrivljeni nepokretan, a brani se sa slobode, do 19. februara 2004. nije održan nijedan pretres a šesnaest puta je odlagan. Prvookrivljeni je bio saslušan u prethodnom postupku. Izabrani branilac okrivljenog uredno je pozivan, ali nije pristupao na ročišta. Drugookrivljeni se nalazi u inostranstvu i nije dostupan državnim organima. Nije saslušan u prethodnom postupku, a ima branioca koji ga zastupa u odsutnosti. Ovaj postupak je na kraju razdvojen, da bi bio okončan u odnosu na prvookrivljenog (jer je u odnosu na drugookrivljenog zastarelo gonjenje). Na glavnom pretresu saslušani su svedoci i oštećeni. Od podnošenja krivične prijave oštećenog do donošenja prvostepene presude proteklo je tri godine i dva meseca. Prvostepena presuda doneta je tri godine posle podnošenja optužnog akta i postala je pravosnažna, jer su se stranke odrekle prava na žalbu. Dugotrajnost postupka uslovljena je činjenicom da je krivična prijava podneta prema većem broju okrivljenih od kojih je u odnosu na trojicu javno tužilaštvo odbacilo prijavu. Takođe, nepristupanjem okrivljenih na ročišta prolongiran je postupak. Oštećeni je u pogledu ostvarenja imovinskopravnog zahteva upućen na parnicu. Iz izveštaja posmatraca stice se utisak da sud nije uvažavao predloge punomocnika oštećenog koje je podnosio u cilju obezbeđenja prisustva drugookrivljenog. Najzad, «sud je rešenjem od 9. 5. 2003. odbio predlog punomocnika oštećenog da se okrivljenom sudi u odsustvu ili da mu se odredi pritvor i raspiše poternica, a iz razloga što je predlog nedozvoljen, kao i da još nisu iscrpljena sva sredstva u pogledu obezbeđenja prisustva S. S. a to je naredba za prinudno dovodenje ili rešenje za određivanje pritvora». Posmatrac ukazuje da ovo nije jedini postupak koji je trebalo voditi između istih stranaka. Prema svemu što je izneto u izveštaju posmatraca, u ovom predmetu, u kojem je postupak u odnosu na druge okrivljene već obustavljen zbog proteka roka zastarelosti, ukazuje se na očigledne povrede cl. 6 (1) Evropske konvencije o ljudskim pravima, pri čemu je pravo na pravilno suđenje povredeno na štetu oštećenog. Ovde je

povredeni standard jednakosti u postupanju, a očigledna su odgadanja koja se mogu pripisati državi (tolerisanje odugovlacenja od strane branilaca okrivljenog).

42) K 515/2003, Opštinski sud u Valjevu, krivično delo ugrožavanja javnog saobraćaja (cl. 195. st. 1 KZS). Krivična prijava podneta je juna 2003, a prvostepeni postupak je obustavljen posle 10 meseci jer je opštinsko javno tužilaštvo povuklo optužni predlog, a oštećeni nisu preuzeli krivično gonjenje. U međuvremenu je došlo do sprovođenja istražnih radnji i podnošenja optužnog predloga. Okrivljeni nije bio u pritvoru, upozoren je na svoja prava ali izjavljuje u istrazi da ne želi branioca. U ovom slučaju ne može se smatrati da su kršena ljudska prava.

43) K 27/99 Okružnog suda u Valjevu, krivično delo ubistva više lica u pokušaju (cl. 47. st. 2 t. 6 KZS u vezi cl. 19 KZ SRJ u sticaju sa cl. 33. st. 2. u vezi st. 1. Zakona o oružju i municiji i cl. 187. st. 1. KZS). U ovom složenom predmetu istražne radnje su preduzete decembra 1993. godine, a krajem istog meseca podignuta je i optužnica. Okrivljeni je bio u pritvoru od preduzimanja istrage (14. 12. 1993.) do 1995. godine. Pocev od prvog saslušanja pred istražnim sudijom, optuženi je imao izabranog branioca (kasnije su se menjali). U ovom postupku glavni pretres je tri puta voden, pošto su sudske odluke ukidane dva puta. Treci glavni pretres traje od jula 1999. do 15. 4. 2004. godine. Prva presuda je bila osudujuca, a druga i treca su bile oslobadajuce. Razlozi donošenja oslobadajuci presuda bili su propusti ucinjeni u prekrivicnom i prethodnom krivicnom postupku (između ostalog i cinjenica da je istraga vodena protiv drugog lica, a da je prvobitni osumnjiceni posle puštanja iz pritvora 2001. godine ostao nedostupan državnim organima i nikada nije saslušan kao svedok). U ovom slučaju, postupak traje preko 11 godina, što je u očiglednoj suprotnosti cl. 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima (pravo na pravicno sudenje – razumni rok za okoncanje postupka).

44) K 48/03 Okružnog suda u Valjevu, krivično delo neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojne droge (cl. 245 st. 1 OKZ). Krivični postupak je poceo pretresom stana kome nije prisustvovao branilac, ali je okrivljena pristala da se izvede i bez njega uz prisustvo dva svedoka. Istražni postupak je trajao mesec dana, a prvostepena presuda doneta je posle 10 meseci. U toku istrage okrivljena je imala izabranog branioca koji je prisustvovao njenom saslušanju. Okrivljena je tokom istrage bila u pritvoru dva meseca, pri cemu je pritvor ukinut rešenjem Vrhovnog suda Srbije iz razloga nedostatka zakonskog osnova. Posmatrac u svom izveštaju ukazuje da je svedok pokušao da izmeni svoj iskaz na glavnom pretresu, na šta je upozoren od predenika veca da može biti kažnjen za davanje lažnog iskaza. Branilac je stavio primedbu predsedniku suda da plaši svedoka i tri ovakve primedbe su unete u zapisnik kao primedbe na upozorenje svedoku da je davanje lažnog iskaza krivično delo. U pogledu ove konstatacije, bice potrebno da se saceka ishod žalbenog postupka da bi se moglo nesumnjivo zakljuciti o eventualnim povredama ljudskih prava u ovom postupku.

45) K 1057/2003 Opštinski sud u Subotici, krivično delo, teške krade iz cl. 166. st. 1. KZS. U ovom postupku okrivljenom je postavljen branilac u istrazi po službenoj dužnosti, koji je zbog neaktivnosti zamenjen na pocetku glavnog pretresa novim. Okrivljeni se nije pojavljivao u istrazi pa je za njim bila raspisana poternica. Nije mogao biti pronaden te mu je određen pritvor 29.08.2002.g. Dana 15.12.2002. okrivljeni je lišen slobode, kaže da se preselio i da je imao nameru da se prijavi policiji. Obecava da ce se odazivati na sudske pozive. Dana 18.12.2002. okrivljenom je ukinut pritvor. Dana 18.03.2003. okr. se opet određuje pritvor jer se ne odaziva na pozive suda (lišen slobode 29.03.2003). Okrivljeni je pušten iz pritvora 22.04.2003.g. Okolnost da okrivljeni izbegava pozive suda ukazuje da svojim postupcima utice na razloge za određivanje pritvora. Iako je okrivljeni isticao da je u ranijem postupku maltretiran, posmatrac je stekao utisak da je to proizvoljno izneta tvrdnja koja nicim nije bila potkrepljena.

46) K 49/2004 Opštinski sud u Subotici, krivično delo neovlašćeno nošenje vatrenog oružja i municije, cl. 33 st. 1. Zakona o oružju i municiji. U ovom slučaju nije bilo kršenja ljudskih prava. Okrivljeni se brani sa slobode, prema njemu nije bio određivan pritvor. Podignuta je neposredna optužnica januara 2004, a postupak je okončan posle 2 meseca i 13 dana donošenjem prvostepene presude.

47) K 5/2004 Okružni sud u Subotici, teško delo protiv bezbednosti javnog saobraćaja (cl. 201 st. 2 u vezi cl. 195 KZS) i nepružanje pomoći povređenom (cl. 198 KZS). U ovom predmetu okrivljeni je imao još od prvog ispita branioca po službenoj dužnosti (takode i na glavnom pretresu). Krivični postupak je bio izrazito efikasan: od podnošenja krivične prijave do izricanja prvostepene presude proteklo je pet meseci, pri čemu je glavni pretres trajao dva meseca i 25 dana. Okrivljeni se branio sa slobode. Oštećene je zastupao punomocnik, koji se nije pojavljivao na glavnom pretresu budući da se očekivalo da će imovinskopравни zahtev podneti u parnici. Može se zaključiti da u ovom predmetu nije bilo nikakvih kršenja ljudskih prava.

2. ZAKLJUCAK U ODNOSU NA SUĐENJA ZA TZV. KONVENCIONALNI KRIMINALITET

Analiza iznetih slučajeva koji su okončani donošenjem rešanja o obustavljanju postupka ili prvostepenih sudskih presuda (koje su u pojedinacnim primerima postale i pravosnažne) ukazuje na sledeće preliminarne zaključke:

- 1) U većini sudskih postupaka dosledno se poštuju prava okrivljenih na odbranu, kako u istrazi, tako i na glavnom pretresu,
- 2) sumnje na moguća kršenja prava većinom se odnose na pretkrivični postupak, lišenje slobode od strane policije, a izuzetna su u fazi istrage, a naročito glavnog pretresa. Ponekad ove sumnje ne mogu da budu sa uspehom proverene.
- 3) Svega je nekoliko slučajeva na koja su ukazali naši posmatraci (slučajevi iz Novog Pazara, jedan iz Valjeva i jedan iz Požarevca) u kojima se može zaključiti da postoji očigledno kršenje prava na pravilno suđenje (cl. 6 (1) Evropske konvencije o ljudskim pravima), u kojima se može postaviti pitanje odgovornosti države za onemogućavanje efikasnog suđenja. Pri tome ova neefikasnost ne ide toliko na uštrb prava okrivljenih (koji postaju nedostupni državnim organima), koliko se tiče drugih učesnika u postupku (pre svega oštećenih).
- 4) Primeri iz svih predmeta pokazuju da su procesna prava oštećenih uglavnom poštovana, ali je osnovni problem zaštite prava oštećenih vezan više za nedostatak adekvatne zakonske regulative, nego što u praksi postoje direktna kršenja tih prava.
- 5) U svim slučajevima koji su analizirani, suđenje se odvijalo javno, pred većem u odgovarajućem sastavu, što eliminiše moguće prigovore u smislu povrede cl. 6 (1) i (2) Evropske konvencije o ljudskim pravima. Ovaj zaključak potkrepljujemo činjenicom da je samo u dva posmatrana slučaja usledilo podnošenje zahteva za izuzeće sudija, pri čemu su se u jednom slučaju iz Novog Pazara same sudije izuzimale zbog moguće pristrasnosti, dok je u drugom slučaju okrivljeni iskoristio redovni pravni put sve do dobijene negativne odluke Vrhovnog suda u pogledu zahteva za izuzeće predsednika veća, a potom i članova veća.
- 6) Konkretnija ocena u pogledu ometanja prava na privatnost (cl. 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima) moći će da bude data tek u narednim izveštajima, kada posmatraci provere neke svoje navode. Radi se uobicaeno o predmetima za krivična

dela u vezi sa neovlašćenom proizvodnjom, držanjem ili stavljanjem u promet opojnih droga, gde se primenjuje pretresanje, kao način da se dode do dokaza o izvršenju ovih krivičnih dela. Jer, u slučajevima povrede čl. 8-11 i čl. 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima, kada se radi o ometanju prava (a ne o kršenju) moguće je da država propiše izvesna ograničenja prava na privatnost, a odgovornost će postojati samo onda kada su ta ograničenja nezakonita ili prekomerna. Ni u jednom ispitivanom primeru nije zapaženo da se ometanje prava na privatnost ticalo neovlašćenog prisluškivanja.

II SUĐENJA ZA ORGANIZOVANI KRIMINAL PRED TZV. SPECIJALNIM SUDOM

Projektnim zadatkom bilo je predviđeno praćenje suđenja u postupku pred Posebnim odeljenjem Okružnog suda u Beogradu tzv. Specijalnim sudom. Angažovan je jedan stručni posmatrač, koji je pratio 6 sudskih postupaka koji su se odvijali pred ovim sudom.

Problem zaštite ljudskih prava optuženih u procesima pred tzv. Specijalnim sudom, metodološki gledano, najbolje se može prikazati pojedinačnom analizom određenih prava, kao na pr: pravo na nezavistan i nepristrasan sud, pravo na prezumpciju nevinosti, pravo na javnost sudskog postupka, pravo na prisustvovanje pretresu, pravo na obaveštenje o razlozima optužbe u razumnom roku, pravo na odbranu, pravo na besplatnu pravnu pomoć i pravo na prevodioca.

Na taj način se, u okviru svakog od pomenutih prava, mogu locirati neke sporne situacije koje su se do sada pojavljivale ili koje se u budućnosti eventualno mogu pojaviti, te zbog toga naš pristup ide upravo tim redom.

Naravno, neka od gore pomenutih prava nisu bila ni na koji način sporna, kao što je na primer pravo na prevodioca, jer u dosadašnjim postupcima pred tzv. Specijalnim sudom, to pravo nije figuriralo.

1. PRAVO NA NEZAVISTAN I NEPRISTRASAN SUD

Pravo na nezavistan i nepristrasan sud u dosadašnjem toku suđenja pred Specijalnim sudom za organizovani kriminal se pojavljivalo kao sporno i problematično na dva načina na dva nivoa. Najpre, u vidu pitanja i dileme da li je nama uopšte potreban specijalan sud, odnosno da li takav specijalan sud, pre svega po načinu na koji je formiran garantuje nezavisnost i nepristrasnost u odlučivanju. I drugo što se pojavljivalo kao problem jeste upotreba i eventualna zloupotreba zahteva za izuzeće suda i pojedinih sudija, a pre svega po osnovu tačke 6. člana 40. ZKP - koja kaže da sudija, ili sudija porotnik ne može vršiti sudijske dužnosti: «ako postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepristrasnost».

No krenimo redom, pitanje načina na koji je formiran i načina na koji funkcioniše Specijalni sud za borbu protiv organizovanog kriminala može izazivati određene sumnje i podozrenje, što su naravno i advokati angažovani u predmetima pred ovim sudom upotrebljavali kao argument za diskvalifikaciju i samog suda, ali pre svega njegove nezavisnosti i nepristrasnosti. Da ti njihovi argumenti nisu sasvim bez osnova, ukazuje i činjenica da je i novonaimenovani ministar pravde Zoran Stojković, u nekim svojim prvim javnim izjavama i nastupima nakon što je ustolice na položaj ministra, govorio o potrebama za preispitivanjem celokupnog koncepta ovog suda. Kasnije je on te svoje stavove ublažio i na izvestan način revidirao i negirao, ali problemi i dileme ostaju, argumenti tu naravno nisu sasvim bez osnova. O čemu je reč?

Ko su dakle sudije koje sude u «specijalnom sudu»? To bi pitanje možda moglo izgledati kao deplasirano, ali u suštini čini nam se da ipak nije. Jer, radi se zapravo o pitanju da li je nezavisnost, objektivnost i nepristrasnost ovog suda i sudija koje sude u tom sudu dovoljno dobro zagarantovana. Moglo bi se, ne bez razloga, reći da je nezavisnost i nepristrasnost sudija i uopšte, adekvatne i nepristrasne primene prava, najvažnija garancija uspešnog funkcionisanja citavog pravnog sistema, odnosno garancija poštovanja ljudskih prava. Ponekad se može dogoditi da u pravnom sistemu jedne zemlje postoje izvesne zakonske odredbe, koje mogu izazivati izvesno podozrenje u vezi toga da li je i koliko obezbeđeno i garantovano da će ljudska prava biti potpuno i do kraja poštovana, ali se to pitanje ipak na kraju ne može postaviti jer su sve ostale garancije, a pre svega način na koji se sudije biraju i postavljaju takav da on garantuje nezavisnost i nepristrasnost.

Ono što mi ovde zapravo želimo da kažemo jeste to da postoje izvesna rešenja u Zakonu o organizovanom kriminalu koja tu i tamo mogu pobudjivati sumnju i podozrenje da li je i koliko obezbeđena i garantovana nezavisnost i nepristrasnost sudija koji budu sudili za krivična dela organizovanog kriminala. Rec je o sledecim odredbama:

Clan 12.

Za postupanje u predmetima krivičnih dela iz clana 2. ovog zakona nadležan je Okružni sud u Beogradu, kao prvostepeni, za teritoriju Republike Srbije.

Za odlucivanje u drugom stepenu u predmetima krivičnih dela iz clana 2. ovog zakona nadležan je Apelacioni sud u Beogradu.

Sukob nadležnosti između redovnih sudova za postupanje u predmetima krivičnih dela iz clana 2. ovog zakona rešava Vrhovni sud Srbije.

Clan 13.

U Okružnom sudu u Beogradu obrazuje se Posebno odeljenje za postupanje u predmetima krivičnih dela iz clana 2. ovog zakona (u daljem tekstu: Posebno odeljenje Okružnog suda).

Radom Posebnog odeljenja Okružnog suda rukovodi predsednik Posebnog odeljenja Okružnog suda.

Predsednika Posebnog odeljenja Okružnog suda postavlja predsednik Okružnog suda u Beogradu iz reda sudija raspoređenih na rad u Posebno odeljenje Okružnog suda.

Sudije u Posebno odeljenje Okružnog suda raspoređuje predsednik Okružnog suda u Beogradu, na vreme od dve godine, iz reda sudija tog suda ili sudija drugih sudova upućenih na rad u taj sud, uz njihovu saglasnost.

Predsednik Okružnog suda u Beogradu bliže uređuje rad Posebnog odeljenja Okružnog suda.

Clan 14.

U Apelacionom sudu u Beogradu obrazuje se Posebno odeljenje za postupanje u predmetima krivičnih dela iz clana 2. ovog zakona (u daljem tekstu: Posebno odeljenje Apelacionog suda).

Radom Posebnog odeljenja Apelacionog suda rukovodi predsednik Posebnog odeljenja Apelacionog suda.

Predsednika Posebnog odeljenja Apelacionog suda postavlja predsednik Apelacionog suda u Beogradu iz reda sudija raspoređenih na rad u Posebno odeljenje Apelacionog suda.

Sudije u Posebno odeljenje Apelacionog suda raspoređuje predsednik Apelacionog suda u Beogradu, na vreme od dve godine, iz reda sudija tog suda ili sudija drugih sudova upućenih na rad u taj sud, uz njihovu saglasnost.

Predsednik Apelacionog suda u Beogradu bliže uređuje rad Posebnog odeljenja Apelacionog suda.

Postavlja se dakle pitanje ko i po kom kriterijumu odabira i postavlja sudije koje će raditi u predmetima organizovanog kriminala. Kako sada stvari stoje, a narocito ako se imaju u vidu odredbe iz stavova 4 i 5, člana 13, glavnu ulogu i odlucujuću rec ima Predsednik Okružnog suda u Beogradu. Naravno, može se postaviti pitanje da li takav način izbora i postavljenja na funkciju sudije, garantuje njihovu stvarnu i potpunu nezavisnost. Jer, ovde kao da su pomešane dve situacije, - jedna koja je karakteristicna za ustrojstvo tužilaštva, gde dominira princip subordinacije i hijerarhije i druga situacija, koja je karakteristicna za ustrojstvo sudova, gde uloga i značaj predsednika suda, i uopšte višeg nadređenog suda nije takva da taj sud ima, odnosno treba da ima dominantnu rec. Ovde se, na jedan posredan način u sistem rada sudova uvodi princip subordinacije i hijerarhije, odnosno daje se neobicno velika stvarna i formalna vlast predsedniku jednog suda, koji postavlja sudije, koji faktički iz velikog broja različitih sudija, može odabirati one koji mu se čine najpodesniji, a to ipak ne retko može značiti ne najstručniji, najiskusniji, najprofesionalniji, najnezavisniji, već upravo sve suprotno, de facto najposlušniji. Sama činjenica da se tolika vlast daje predsedniku Suda jeste na svoj način sporna. Ko je i šta je garant da će njegov izbor sudija za rad u Specijalnom sudu za organizovani kriminal, biti pravi, da dakle oni koji će biti izabrani za rad u tom sudu neće biti samo i ponajviše poslušnici, koji će biti zahvalni, jer su tim izborom nagrađeni, ne samo time što im je na taj način ukazana čast, već i konkretnim i neposrednim načinom, koji je u materijalnom smislu i te kako opipljiv, jer se u Zakonu o organizovanom kriminalu, kaže i sledeće:

Član 18.

Lica koja vrše funkciju, odnosno obavljaju poslove i zadatke u posebnim organizacionim jedinicama iz ovog zakona imaju pravo na platu koja ne može biti veća od trostrukog iznosa plate koju bi ostvarila na funkciji, odnosno poslovima sa kojih su stupila na rad u te organizacione jedinice.

Plate lica iz stava 1. ovog člana uređuje Vlada Republike Srbije.

Član 19.

Sudije rasporedene u Posebno odeljenje Okružnog suda i Posebno odeljenje Apelacionog suda, Specijalni tužilac, javni tužioci i njihovi zamenici raspoređeni, odnosno upućeni na rad u Specijalno tužilaštvo, imaju pravo na staž osiguranja koji se racuna sa uvećanim trajanjem, i to tako što se 12 meseci provedenih na radu u posebnim odeljenjima, odnosno Specijalnom tužilaštvu racuna kao 16 meseci staža osiguranja.

Bez želje da dajemo neke konacne, pa ni neke prejake ocene, mi ipak moramo konstatovati da ovde postoji znatna opasnost, opasnost koja se uopšte ne sme prenebragavati, da se putem kratkih mandata, putem izbora od strane predsednika Okružnog suda u Beogradu i putem visokih plata, sudije koje budu radile u tom «specijalnom sudu» «potkupe» od strane državne, političke vlasti, u tom smislu da na kraju krajeva oni budu mnogo poslušniji i mnogo manje nezavisni nego što su to «redovne» sudije u «redovnim» sudovima. Apsurd bi naravno tada bio potpun i u suštini mi bismo tada, ako bi to zaista bilo tako, mogli govoriti o farsu koju država pravi u tobožnjoj želji da se obracuna sa organizovanim kriminalom.

Sve u svemu problem je u sledecem - garancije nezavisnosti sudija u Specijalnom sudu nedovoljne su u odnosu na garancije koje su date sudijama u sudovima redovne nadležnosti, pri čemu tu prvenstveno imamo u vidu: način izbora, dužinu trajanja mandata, visinu plate, koja je trostruko veća od plate «redovnih» sudija.

Zbog svega toga nije ni cudno što su od strane advokata pre svih, ali i nekih delova naše strucne javnosti, ova rešenja o specijalnom sudu i specijalnim sudijama docekane sa znatnom dozom kritičnosti, što cak i kada ne bi bilo sasvim osnovano, mora biti uzeto u razmatranje, jer takve kritičke opaske, narocito kada su izrecene u široj javnosti, pred novinarima i kamerama, diskredituju citavu instituciju, umanjuju njen ugled i autoritet u javnosti, kao i celokupni njen rad, a u vezi sa tim uvek treba uvek imati u vidu da je ono što nazivamo nezavisnost suda u vrlo tesnoj i bliskoj vezi i korelaciji sa sveopštim društvenim poverenjem u rad sudova i njihovu nezavisnost. Ako u javnosti ne postoji konsenzus o poverenju u rad i nezavisnost sudova, tada mi ni ne možemo govoriti o stvarnoj nezavisnosti sudova, cak i kada bi ona uistinu postojala u znatno izraženoj meri. Drugim recima, ako akteri i stranke u jednom postupku ne veruju u sudijsku nezavisnost i nepristrasnost zbog nacina na koji su te sudije izabrane i postavljene na to mesto, zbog ogranicenog trajanja mandata, ili zbog cega god drugog, onda ce stranke, tj. najčešće advokati uvek i iznova potezati to pitanje nezavisnosti i nepristrasnosti sudija, a što je i bilo karakteristicno za dosadašnji tok svih sudjenja pred specijalnim sudom. Tako u stvari dolazimo i do drugog problema povezanog sa ovim prvim, a to je problem ulaganja zahteva za izuzece sudija.

Do sada važeci ZKP (a sada se upravo u vezi sa tim i povodom toga govori o potrebi promene tih odredaba o izuzecu sudija) u clanu 42. stav 2. je govorio da «zahtev za izuzece sudije ili sudije porotnika stranke i branilac mogu podneti do pocetka glavnog pretresa, a ako su za razlog izuzeca saznale docnije, zahtev podnose odmah po saznanju». Ta odredba u kombinaciji sa vec pominjanom odredbom iz tacke 6 clana 40 ZKP-a «ako postoje okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepristrasnost», može dovoditi do svojevrsnog apsurdna koji bi mogao voditi zloupotrebi procesnih ovlašćenja i paralizi toka postupka, jer, prakticno, advokati mogu uvek, kada im se ne sviđa bilo koja (procesna) odluka sudije ulagati zahtev za izuzece, povodom koga odlucuje ili predsednik Suda ili viša sudska instanca. Ako bi se na tome insistiralo bez ikakve mere, a po našem starom mentalitetu i sistemu «ne vole me profesori», odnosno «fudbalske sudije su krive što smo izgubili utakmicu», onda bi to moglo voditi do u nedogled, što bi vodilo paralizi citavog sudjenja. Zbog toga se (u vreme kada pišemo ovaj izveštaj) i pristupilo izmenama ZKP-a koje idu za tim da se strankama i braniocima uskrati i ograniči pravo na podnošenje zahteva za izuzece samo do trenutka pocetka glavnog pretresa. Posebno je i možda osnovno pitanje da li zakone treba menjati imajući u vidu *ad hoc* i *ad hominem* situacije, jer se to, pre ili kasnije može pokazati kao loše.

Konkretno, radi se o situaciji koja je bila karakteristicna na sudjenju za ubistvo premijera Djindjica, a prvenstveno na pretresu održanom pocetkom februara 2004.. Nakon što je saslušan nalaz i mišljenje veštaka psihijatrijsko-psihološke struke o tome da li je optuženi Krsmanovic sposoban da prati i ucestvuje u sudjenju, nalaz i mišljenje koji su bili pozitivni, advokati optuženog Krsmanovica, M. Todorovic i M. Tripkovic su zahtevali da unakrsno ispitaju veštace. Predsedavajući veca M. Kljajevic im to nije dozvolio, nakon cega su oni uložili zahtev za izuzece sudskog veca, zahtev o kome je, protivno odredbama ZKP-a negativno odlucilo to samo vece, posle pauze od 15 minuta, da bi nakon toga zbog takve bitne povrede ZKP-a, pomenuti advokati uložili novi zahtev za izuzece, koji je takodje bio odbijen, nakon cega su pomenuti advokati demonstrativno napustili sudjenje, koje je zbog toga moralo biti prekinuto. Citava situacija je naravno u najširoj javnosti ostavila mucan utisak zloupotreba, odugovlacenja, natezanja, kako bi se to u našem narodu reklo «tuk na luk». I, iako je u sredstvima javnog informisanja težište kritike bilo upuceno pre svega na stranu nesavesnih i zlonamernih advokata, mi nismo sasvim sigurni da li su i koliko i sam sud i sudije takvoj atmosferi konfrontacije «tuk na luk» doprineli, a što je sve podgrevalo atmosferu jakih strasti, emocija, predrasuda i politickih manipulacija kojima ovo, ali i sva druga sudjenja pred specijalnim sudom obiluju.

Time već dolazimo do sledeća dva prava optuženog: **pravo na prezumpciju nevinosti i pravo na javnost sudjenja**. Nema sumnje da su ta dva prava međusobno tesno povezana, te se ovde tako i prikazuju, pod nazivom «Mediji: prezumpcija nevinosti i javnost toka sudjenja».

2. MEDIJI: PREZUMPCIJA NEVINOSTI I JAVNOST TOKA SUDJENJA

O ulozi i značaju nacela javnosti u sudskim postupcima, kao i o ulozi i značaju medija može se govoriti na jednom teorijskom nivou, u smislu da način na koji mediji izveštavaju o jednom sudskom procesu, može imati vrlo velikog uticaja na stvaranje određenih predrasuda u najširoj javnosti, predubedjenja koja kasnije na direktan, ili indirektan način vrše određene psihološke pritiske na sud. Drugim rečima ako mediji odmah na početku, ili u toku samog sudjenja stvore atmosferu da je sve već razrešeno i da se zna ko su krivci, da je njihova krivica već faktički dokazana, onda ni najširoj javnosti, pa ni samom sudu ne ostaje dovoljno prostora za smireno i hladnokrvno rasudjivanje. Ovde je ponajpre reč o raznim vrstama psiholoških uticaja od strane medija, u smislu stvaranja odgovarajuće atmosfere za ili protiv optuženog, u smislu stvaranja određenih predrasuda, u smislu stvaranja određenih simpatija i antipatija, u smislu prejudiciranja necije krivice ili nevinosti.

U svakom slučaju, uticaj sredstava javnog informisanja na rad pravosudnih organa može biti više nego značajan, katkada čak i presudan. Ponekad može biti dovoljno samo to što sredstva javnog informisanja posvećuju odgovarajuću pažnju nekom sudjenju i pre samog sudjenja, pa da to u većoj ili manjoj meri ima odgovarajućeg uticaja na konačnu odluku suda. Pri svemu tome, što ponekad može još više komplikovati situaciju, novinari, odnosno mas-mediji ne moraju raditi sa odgovarajućom zlom namerom. Reč može biti i o novinarskom neznanju nekih osnovnih pravnih instituta, reč može biti i o potrazi za odgovarajućim senzacionalizmom, o potrazi za onim što obično najbolje prodaje jednu novinu. Manipulisati javnim mnjenjem, kao što se to nebrojeno puta pokazalo, uopšte nije tako teško, naročito ako je pri svemu tome prisutan i ozbiljan strah od kriminaliteta. Drugim rečima, mehanizam može biti sledeći: u najširem javnom mnjenju stvaraju se i raspaljuju emocije, strahovi i predrasude, a zatim to, tako izmanipulisano javno mnjenje zahteva određeni odgovor od strane suda, obično u vidu što strožije kazne, obično na način koji neće mnogo voditi računa ni o tome da li je to baš sve tačno, a još manje će voditi računa o ljudskim pravima optuženog, o tome da li je baš sve u nekom formalno-proceduralnom smislu uradjeno *lege artis*.

Ako se stvori atmosfera da se sve zna, da je sve jasno, da nema šta više da se preispituje, onda mi tu više i ne možemo govoriti o smirenom, racionalnom rasudjivanju, već o «psihologiji gomile» koja traži linc, osvetu i zadovoljenje pravde. U socijalnoj psihologiji su poznati eksperimenti u kojima kada devetorica ucesnika ponove jednu laž, na kraju i deseti ucesnik u eksperimentu, potpuno nesvesno, bez želje da slaže, ponovi isto ono što su i devetorica pre njega rekli, poveden onim što su njegovi prethodnici rekli.

Sve ovo je naravno tek samo jedna teorijska konstrukcija, problem teorijske prirode, ali ono što je ovde bitno, jeste to da su se neke od slučajnih ili zlonamernih špekulacija i manipulacija sa javnim mnjenjem i sredstvima javnog informisanja zbiljale i događale kada je reč o sudjenjima pred specijalnim sudom, odnosno prvenstveno kada je reč o tzv. akciji Sablja. Navodimo samo jedan, vrlo karakterističan i vrlo neprijatan primer u vezi sa hapšenjem sudije Živote Djoincevića, koji je danima, za vreme akcije «Sablja» bio prikazivan kao jedan od značajnih članova tzv. Zemunskog klana, kao korumpirani sudija, koji je bio jedan od najznačajnijih poluga u sistemu funkcionisanja te mafijaške organizacije. Tek mnogo kasnije, saznali smo da ubedljivo najveći deo svega onoga što je tada rečeno i napisano o sudiji Djoinceviću nije ni blizu istine, te da je njegova «krivica» samo u tome što nije na vreme vratio oružje, koje je posedovao, a koje je pre toga zakonito dobio na revers od

državnih organa. Međutim u svesti najvećeg dela javnosti ostalo je ubedjenje da je doticni sudija više nego kriv, te da ga treba osuditi. Taj primer pokazuje koliko se mnogo može manipulirati javnim mnjenjem i koliko je sve to opasno za povredu jednog od najbitnijih ljudskih prava optuženih, a to je pravo na prezumpciju nevinosti.

Niko nije kriv dok se ne dokaže suprotno, ili još bolje, svako je nevin dok se ne dokaže suprotno, ali, ako vam mediji duže vremena i vrlo istrajno ponavljaju da je neko kriv, onda ne ostaje baš mnogo od te početne prezumpcije nevinosti. Zlocudna snaga medija ovde se ispoljava na najjači mogući način, te imajući sve to u vidu mi ovde moramo konstatovati nekoliko stvari. Prvo, interesovanje medija za događaje u sudnici u vezi sa sudjenjima pred tzv. specijalnim sudom je ogromno, narocito kada je rec o sudjenju za ubistvo Premijera Djindjica, što sve ne ostavlja atmosferu smirene racionalnosti u kojoj bi sud mogao hladnokrvno da odlučuje. Drugo, polazeci od te snage medija, mnogi delovi najšireg javnog mnjenja, uporno su nastojali da vrše psihološke pritiske i na sud i na najširu javnost, te su se u sudnici najpre pojavljivali ljudi sa obeležjima rasformirane jedinice JSO, a nešto zatim i ljudi sa likom ubijenog Premijera Djindjica, a što je sve trebalo da ima svrhu određenih psiholoških pritisaka na sud. Paralelno sa tim u određenim, manje ili više tiražnim novinama, pojavljivali su se natpisi koji su za cilj imali izvesno dezavuisanje rezultata istrage, u smislu pronalazjenja nekih novih dokaza i kontra-dokaza kojima bi cela stvar trebalo da bude «bolje» rasvetljena. Bilo je narocito u «NIN-u», dakle novinama koje se ne mogu okarakterisati kao neozbiljne, natpisa koji su govorili i o tzv. trecem metku i o likvidaciji Spasojevica i Lukovica u Meljaku, od strane policije, da ne bi progovorili i o opušcima koji su podmetnuti kao dokaz protiv Zvezdana Jovanovica i o još mnogim drugim slicnim stvarima, a što je sve prema našim zapažanjima narocito kulminiralo posle svedocenja Veruovica i posle hapšenja Milorada Ulemeka. Svi ti natpisi i analize koji ponekad uopšte nisu imali senzacionalističko-aferaški prizvuk, izazivali su brojne nedoumice u najširoj javnosti. Sve u svemu, pritisci i uticaji na javno mnjenje bili su više nego ocigledni, cemu je takodje doprinosila i cinjenica da se o onome što se događalo na sudjenju nije u sredstvima javnog informisanja saznavalo direktno, vec sasvim posredno iz izjava portparola Specijalnog suda i advokata, branilaca, ali isto tako i iz izjava advokata Danilovica, koji je bio angažovan od strane rodbine oštećenog i koji je na neki način imao ulogu portparola tužilačke strane, cak se ponekad mogao steci utisak, ulogu portparola određene političke strane. Zanimljivo je da su se tužiocima veoma retko pojavljivali pred TV-kamerama, što je otvaralo prostor za izvesne špekulacije, te se na kraju krajeva moglo postaviti i pitanje zašto celo sudjenje (u delu u kojem je i inace bilo otvoreno za javnost) nije bilo direktno prenošeno preko sredstava javnog informisanja, cime bi se sprecile sve eventualne moguće manipulacije. Hocemo zapravo da kažemo da se nameće kao vrlo ozbiljno pitanje i dilema to da li treba ili ne treba vršiti direktan televizijski prenos jednog sudjenja koje izaziva takvo i toliko interesovanje, kao što su sudjenja pred specijalnim sudom i to narocito sudjenje za ubistvo premijera Djindjica. Krutost i konzervativizam naše pravničke javnosti i našeg pravosudnog sistema, po pitanju uvođenja tv-kamera u sudnice, jedanput vec mora biti stavljena na dnevni red, narocito kada se ima u vidu pre svega iskustvo iz Haškog tribunala, ali i iz nekih drugih zemalja, gde zapravo kamere nikome nisu donele nikakve negativnosti, vec ipak samo nešto što je pozitivno, a što prvenstveno ima uticaj na stvaranje uverenja kod najšire javnosti, da se iza zatvorenih vrata sudnice ne događa ništa što bi bilo «sumnjivo», vec naprotiv da je sve sasvim jasno i transparentno.

Druga su stvar naravno situacije isključenja javnosti za rad interesa zaštite svedok-saradnika, ili bilo kojeg drugog svedoka, odnosno bilo koje druge osobe koja se pojavljuje na sudu a koja želi da zaštiti svoj identitet. Ne može se dakle govoriti da je isključenje javnosti za vreme svedocenja svedoka-saradnika, bilo nešto što je sporno sa stanovišta ljudskih prava optuženih, odnosno sa stanovišta javnosti toka sudjenja, kao jednog vrlo važnog demokratskog principa. To sve naravno nije sporno, međutim, ovom prilikom moramo

konstatovati da je od strane medija upravo u vezi sa izjavama svedoka-saradnika, bilo izvesnih zloupotreba. Na neki volšeban nacin, iskazi svedoka-saradnika cesto su «curili» u javnost i bili publikovani u sredstvima javnog informisanja. Advokati odbrane optuživali su tužilacku stranu da ona namerno dotura te informacije sa zatvorenih pretresa novinarima, kako bi time vršili svojevrsnu medijsku kampanju protiv optuženih, kampanju u kojoj bi krivica optuženih trebalo vec da bude sasvim dokazana. Ne možemo naravno reci ko je i sa kojim ciljem doturao informacije novinarima i kako i zašto su te informacije bivale objavljivane u mas-medijima, ali je cinjenica da se to dogadjalo i to ponajviše u formi «svedok-saradnik potvrdio navode optužbe», odnosno «svedok-saradnik potvrdio umešanost optuženog», itd. To je naravno cesto i gore i opasnije, jer kao polu-informacija i polu-istina može imati kobnije posledice na manipulisanje javnim mnjenjem.

Kako se u izveštajima konstatuje, Ministarstvo pravde je zabeležilo 19 akreditacija stranih medijskih kuca koje su za ovo sudjenje u Srbiju poslale 35 novinara. Domace redakcije, ukupno njih 20, akreditovala su 36 izveštaca. Interesovanje je zaista ogromno i ono prevazilazi domace okvire, a ponekad u ponekim situacijama ono dobija pomalo estradne karakteristike, što je narocito bilo karakteristicno za 10.maj i prvo pojavljivanje Ulemeka na sudu, kada se gomila novinara sjatila, rastrcala i zaletela prema njemu kako bi ga slikala. U vezi sa tim se cak mogao steci utisak kao da se tu radi o nekom saportskom heroju ili estradnoj zvezdi. Ovo poredjenje sa sportom i estradom cini nam se nije bez osnova i zapravo mi time želimo da ukažemo i na drugu negativnu stranu medija i medijskog pracenja celog dogadjaja, jer se od licnosti optuženih, cak i bez neke posebne namere može stvarati utisak heroja koji mladim generacijama predstavlja idola i uzor na koji se treba ugledati. Po mnogo cemu upravo Ulemek može biti tako doživljavan od strane mladih ljudi koji su i ovako i onako skloni da pod uticajem filmova i stripova od takvih ljudi prave junake i uzore. Pogotovu što doticni Ulemek zaista i ima neke od karakteristika koje su neophodne za raspljivanje adolescentske, ali i ne samo adolescentske mašte. Godinu dana policija ga je bespomocno jurila, ali je on odolevao, nadmudrivao ih, skrivao se i na kraju se sam predao. Po mnogo cemu to u istinu jeste prica za film i to film u kojem simpatije gledalava nisu baš mnogo na strani policije i progonitelja. Sve to naravno ni na koji nacin nije dobro sa stanovišta propagiranja pozitivnih moralnih vrednosti i vaspitavanja mladih ljudi, ali isto tako ni za jedan smireni, hladnokrvni i racionalni tok sudjenja.

Mora se takodje konstatovati još jedna cinjenica, narocito u vezi sa sudjenjem za ubistvo premijera Djindjica. Naime u dva navrata vrlo važne sednice i glavni pretresi zakazivali su se neposredno pred održavanje izbora. Jednom na pocetku sudjenja, kada je trebalo da svoj iskaz da Zvezdan Jovanovic u decembru 2003, a drugi put se takva stvar dogadja u vezi sa saslušanjem M. Ulemeka, koje je takodje zakazano neposredno pred predsednicke izbore. Može se naravno tvrditi, ali isto tako i sporiti da se tu radi o slucajnim koincidencijama, te da sud uopšte nije razmišljao o tome, o izborima, ali cini se da je najširu, pa i sasvim strucnu javnost vrlo teško ubediti u to je sud baš slucajno odabrao te predizborne datume za sprovođenje tako važnih procesnih radnji kao što su saslušanje prvo i drugooptuženih. Advokati odbrane su u decembru 2003. isticali da je Predsednik sudskog veca M. Kljajevic ucinio (ne slucajnu) grešku što je citao zapisnik sa saslušanja Z. Jovanovica datog policiji. Cini se da su advokati ipak bili (bar delimicno) u pravu kada su tvrdili da je citanje zapisnika sa saslušanja - procesna radnja izvodenja dokaza a ne izjašnjavanje o krivici, te da je pre te dokazne radnje citanja zapisnika trebalo i svi drugi optuženi da se najpre izjasne o svojoj krivici, ali da se sudsko vece tada žurilo da pre izbora i pre predizborne tišine procita zapisnik sa salušanja Z. Jovanovica, kako bi to imalo izvestan predizboni efekat. Kao da se ova i ovakva stvar sada pred junske izbore ponavlja sa ispitom – saslušanjem M. Ulemeka. Efekat je ipak poražavajući - u najširoj javnosti ostaje utisak da je pravosuđe ipak u službi politike i da stepen nezavisnosti našeg sudstva nikako nije na zadovoljavajućem nivou.

Takvih ili sličnih mahinacija i manipulacija, ako možemo tako da ih nazovemo, u svakom slučaju spornih i problematičnih stvari, ipak, mora se to konstatovati nije bilo kada je rec o drugim sudjenjima pred specijalnim sudom, te se može zaključiti da su se ta sudjenja odvijala u nešto smirenijoj atmosferi i bez onoga što možemo nazvati ugrožavanje prezumpcije nevinosti i stvaranje jedne specifične «linc-atmosfere». Jednostavno receno, sva ta ostala sudjenja nisu, pored ovog za ubistvo Z. Djindjica, imala neki zapaženiji medijski prostor, tako da ni zastupnici odbrane, ni zastupnici optužbe se nisu pojavljivali mnogo u javnosti i pred tv - kamerama.

3. PRAVO NA ODBRANU

Pravo na odbranu je svakako jedno od najvažnijih i najopštijih prava i ono u sebi u svakom slučaju konzumira i pravo na prisustvovanje pretresu i pravo na obaveštenje o razlozima optužbe u razumnom roku. Ni u formalnom smislu, odnosno u smislu onoga što piše u ZKP-a, a ni u smislu primene u praksi ovde nije bilo značajnijih problema. Ipak, ukazujemo na jedno pitanje koje se ovde pojavilo, a to je pitanje šta uraditi sa tokom sudskog postupka onoga trenutka kada se na optuženickoj klupi pojavio M. Ulemek? Da li sudski postupak vratiti na pocetak, ili nastaviti sa dokaznim postupkom? Ta situacija je na neki način predstavljala pravnu prazninu i zaista jednu posve interesantnu situaciju. Nama se čini da je sudsko veće na pretresu održanom 10.maja 2004.godine donelo najrazumniju moguću odluku, time što je donelo rešenje o prekidu dokaznog postupka i povratku na ispit okrivljenog. Takođe smatramo legitimnim i ispravnim sa stanovišta prava na odbranu i rešenje o prekidu postupka do 10.juna 2004.godine kojim se udovoljilo zahtevu M. Ulemeka i njegovih advokata da im se da primereno vreme za pripremanje odbrane. Sudsko veće je dakle u tom delu apsolutno poštovalo pravo okrivljenog na odbranu, pravo iz člana 6. Evropske Konvencije, pravo koje u sebi obuhvata i pravo na upoznavanje sa spisima i dovoljan vremenski rok za pripremu odbrane. Drugo je naravno pitanje da li je sam datum nastavka sudjenja izabran na najbolji moguć način, s obzirom da on pada neposredno pred izbore, te to unapred stvara izvesno podozrenje u najširoj javnosti.

U okviru ovog segmenta, prava na odbranu, moramo locirati i ukazati na nekoliko neuralgičnih tačaka u svim krivičnim postupcima, u svim ovim sudjenjima pred tzv. Specijalnim sudom. Neke od tih stvari i problema tiču se ne samo postupaka pred Specijalnim sudom, već i krivičnih postupaka uopšte. Najpre je rec o prvom ispitu okrivljenog pred policijom i o njegovom pravu da tom prvom ispitu prisustvuje advokat kojeg on izabere. Zbog toga i krećemo od tog problema.

a) Prvi ispit okrivljenog i prisustvo branioca

Smatra se da je jedno od najznačajnijih prava optuženog, pravo da ima advokata, odnosno da njegova advokat bude prisutan već prilikom prvog ispita u organima unutrašnjih poslova. U tom smislu novo rešenje iz novog ZKP-a iz 2002. godine, koje to omogućuje, moglo bi biti tretirano kao jedan, vrlo značajan pomak napred. Ali, kao što sve obično ima i svoje naličje, drugu stranu medalje, tako se to pokazuje i u ovom slučaju. O čemu je rec? Rec je o nekim novim krivičnoprocesnim rešenjima u našem ZKP-u. Pre svega u pitanju je odredba iz člana 13. stava 3 ZKP-a, gde se kaže:

«Pre prvog saslušanja, okrivljeni će se poučiti o pravu da uzme branioca i da branilac može prisustvovati njegovom njegovom saslušanju. **On ce se upozoriti da sve što izjavi može biti upotrebljeno protiv njega kao dokaz.»**

U tesnoj vezi sa ovom odredbom jeste i sledeca iz iz clana 226, stav 9 ZKP-a, koja kaže sledece:

«Ako osumnjiceni, u prisustvu advokata, pristane da da iskaz, organ unutrašnjih poslova ce ga saslušati prema odredbama ovog zakonika o saslućanju okrivljenog. O saslućanju osumnjicenog, organ unutrašnjih poslova ce obavestiti nadležnog državnog tužioca koji može psisustvovati njegovom saslućanju. **Zapisnik o ovom saslućanju se ne izdvaja iz spisa i može se koristiti kao dokaz u krivicnom postupku.**»

Na prvi pogled niceg problematicnog u ovome. Ali, ključ je u poslednjoj recenici i u jednom i u drugom clanu. Ta recenica kaže da se zapisnik sa salućanja u policiji može koristiti i na sudu, odnosno kao dokaz protiv okrivljenog - osumnjicenog. Do sada, osumnjiceni je mogao na glavnom pretresu da u svako doba negira ono što je izjavio pred policijom, tvrdeći, (osnovano ili neosnovano, sasvim svejedno) da je bio izložen torturi i da nije ima svog advokata, tako da kasnije na glavnom pretresu to što je on izjavio u policiji, više nije uzimano u obzir. Sada je medjutim situacija bitno drugacija, jer optuženi više ne može poreći ono što je jednom vec rekao prilikom prvog ispita.

Uvek treba imati u vidu, kada govorimo o okrivljenom i njegovom prvom ispitu u policiji, faktor njegove psihološke zbunjenosti prilikom prvog ispita, narocito kada se radi o licima koja se po prvi put susrecu sa policijom, te u takvom stanju, bez obzira na prisustvo advokata, ponekad mogu davati i neke brzoplete i nepromišljene izjave koje u vrlo velikoj meri kasnije mogu opterećivati samog optuženog. Jednostavno on je uplašen i zbunjen, želi da što pre izađe iz policije, a ako mu se pri svemu tome, na ovaj ili onaj nacin, čak i bez direktne prinude i torture, sugeriše šta treba da kaže da bi «olakšao» svoj položaj i da bi što pre izašao odatle, onda je takav osumnjiceni-okrivljeni vrlo cesto spreman da ucini, odnosno potpiše i izjavi nešto zbog cega se kasnije može gorko kajati. Da ironija i paradoks pri svemu tome budu veci, takve «greške», propuste i olako date izjave, obicno nece uciniti oni koji su pre toga vec imali neko kriminalno iskustvo i «bliske susrete» sa policijom. Opasnost od narušavanja ljudskih prava, opasnost od pogoršanja položaja u krivicnom postupku, pokazuje se dakle kao veca kada se radi o «pocetnicima», o onima koji pre toga nikada nisu bili osumnjiceni ili optuženi za bilo koju vrstu kriminala. Takodje je važno i to da obicni ljudi, «nerecidivisti», najčešće, za razliku od povratnika, ne poznaju nijednog advokata koji bi im mogao pomoci u datom trenutku u kojem se oni osećaju i nervozno i uplašeno i spremni su na neracionalne postupke, nemaju dakle svog advokata, koji bi bio prisutan tu u policiji prilikom njihovog prvog ispita. Šta se onda događja? Najčešće policija je ta koja im predlaže i sugeriše kojeg advokata da angažuju, a taj advokat naravno uvek može biti u svojevrsnom «dilu»-dogovoru sa policijom, bilo u tom smislu što ce i sam nagovarati osumnjicenog na preduzimanje nekih neracionalnih poteza, pre svega priznanja, a ponekad i na taj nacin što ce se jednostavno praviti da ništa ne primećuje, dok se prema njegovom branjeniku primenjuju, manje ili više sofisticirane mere prinude, pre svega «kesa na glavu», mere koje ne ostavljaju tragove, pa se kasnije ne mogu ni dokazati. Ova prica koja bi nekome mogla delovati isuviše orvelijanski, pa samim tim i nestvarno i preterano, u poslednje vreme cesto se pominje u advokatskim krugovima, kao uopšte ne tako retka pojava u praksi. U nekim novinskim tekstovima, o tome se govorilo i govori i u vezi sa smrću slikara D. Maleševica – Tapija, gde se na jedan, u stvari vrlo direktan nacin insinuiralo da je smrt – infarkt D. Maleševica u policijskoj stanici nastupila kao posledica gušenja zbog kese na glavi. Prakticno, sve ovo je gotovo nemoguće dokazati, jer kesa na glavi ne ostavlja nikakve tragove, ali baš zato što ne ostavlja nikakve tragove, ona otvara prostor za velike, ponekad i sasvim neosnovane reklakazala špekulacije, koje se onda ne mogu opovrgnuti, jer svaka smrt u policijskoj stanici budi

sumnju još najšire javnosti da tu jednostavno nisu «cista posla». Drugim recima, iako se ponekad može pomisliti kako su vremena tortura, zastrašivanja i prinuda prema okrivljenom, ipak prošla, izgleda da stvari ne treba sagledavati sa baš tako i toliko mnogo optimizma.

Naravno ne treba bezrezervno verovati onome što pričaju advokati, koji su po prirodi stvari uvek spremni na različite špekulacije i «marifetluke» kako bi spasli i «izvukli» svog branjenika, ali, ono što je činjenica, jeste to, da takva jedna situacija uopšte nije teorijski nezamisliva i neostvariva. Naprotiv, takvu situaciju je sasvim lako zamisliti, pogotovu ako se ima u vidu da kod nas trenutno postoji veliki broj advokata, rekli bismo čak preterano veliki broj, što naravno uvek implicira i znatan broj nesavesnih advokata, spremnih da prave «dilove» sa policijom i da zapravo umesto uloge advokata, igraju ulogu *de facto* tužioca i policajca. Imajući sve to u vidu, treba istaci da se sa ovakvom mogućnošću, odnosno sa ovakvom pojavom, špekulisalo u toku sudskih postupaka pred tzv. specijalnim sudom. Pomenucemo ovde samo, možda najkarakterističniju situaciju kada je jedan od advokata u procesu za ubistvo Djindjica, advokat Biljana Kajganic, podnela krivičnu prijavu protiv svoje koleginice Vesne Radomirovic, tvrdeći da ona uopšte nije bila prisutna prilikom prvog ispita Z. Jovanovica, kada je on priznao da je ubio Z. Djindjica, ali da je advokat Vesna Radomirovic, ipak svojim potpisom na zapisniku sa tog saslušanja celoj situaciji dala legitimitet i prikazala da je sve uradjeno po propisima, *lege artis* i bez ikakve prinude i zlostave. Više je nego teško utvrditi šta je i koliko istina u toj i nekim sličnim situacijama, jer uvek naspram reci jednog advokata (ili okrivljenog) stoji rec drugog advokata i policije. Konkretno, ovde, u ovom slučaju naspram reci B. Kajganic i Z. Jovanovica, stoji rec V. Radomirovic i policije. Kome verovati i može li se uopšte na adekvatan način doci do prave i potpune istine?

Ovde se naravno moramo dotaci i pitanja eventualne torture za vreme istrage, naročito u vreme vanrednog stanja i akcije «Sablja». Prema izveštajima posmatraca sa sudjenja, svi optuženi su imali pritužbe na tretman za vreme istrage. Ne toliko na fizičko zlostavljanje, koliko na pretnje da će dobiti visoke kazne, da će biti izručeni Hagu, da će se njihovim porodicama desiti loše stvari, itd, a što inace ponekad može biti i delotvornije i «ubitacnije» od gole «fizičke» sile. Moramo takodje konstatovati i da je majka jednog od optuženih za ubistvo Djindjica, (majka D. Krsmanovica) u intervju za jedne novine govorila o tome da su prema njenom sinu primenjene mere vrlo teške torture, te da je on bio na specifičan način batinan po testisima i tsl. Posmatraci na sudjenjima pred tzv. specijalnim sudom konstatuju kao svoje zapažanje da se tokom davanja iskaza okrivljenih mogao steci utisak da su od strane svojih branilaca bili instruirani da negiraju sve što su rekli u istrazi, uz «opravdanje» da je to zato što su bili zlostavljani i zato što im je bilo preceno za vreme istrage. Šta je i koliko od svega toga istina verovatno nikada sa potpunom sigurnošću necemo saznati, ali da je jasno da ce izvesne sumnje i dileme ipak ostati, to je jasno.

Slične pritužbe i primedbe bile su karakteristične i za druga sudjenja pred «specijalnim sudom». Tako su na primer optuženi u slučaju «Stambolic» tvrdili da su ih ljudi iz policije i tužilaštva podsticali i nagovarali da u svojim iskazima jedan drugog optužuju, obecavajući im za to povoljniji tretman na sudjenju, status svedoka-saradnika (to je samo još jedan dokaz problematnosti institucije svedok-saradnik, a o čemu cemo još naknadno govoriti) i neke druge slične povlastice. Ove price optuženih su ponavljale i u slučaju «Makine grupe», i u slučaju «Kruševacke grupe» i u ostalim slučajevima, gde su se istrage događale uglavnom za vreme akcije «Sablja» i vanrednog stanja, gde su i kada su po prirodi stvari mnoga ljudska prava bila makar samo za trenutak suspendovana. Medjutim, posmatraci sa sudjenja u svojim izveštajima isticu kao svoju licnu impresiju da im sve to nije delovalo previše ubedljivo, već više kao deo plana, nekog prethodnog dogovora sa advokatima.

Običan čovek, laik, bi se povodom citave ove price o tretmanu u istrazi mogao zapitati nije li sve to ipak jedno preterano cepidllacenje, pogotovu kada je već na prvi pogled jasno da

su u pitanju višestruki povratnici, okoreli kriminalci, ucinioci najtežih krivičnih dela. Na to bi se naravno moglo odgovoriti sa određenih filozofsko-doktrinarnih i ideoloških pozicija, ali cini nam se da je to ovde čak u sasvim drugom planu. U prvom planu je činjenica kako obezbediti da se na svaki mogući način isključi svaka eventualna pritužba na torturu i loš tretman u istrazi, odnosno šta učiniti da se «zapuše usta» svima onima koji kasnije na sudjenju, pa čak i posle izricanja presude, raznim špekulacijama pokušavaju da dokažu da sve to nije istina, da je sve montaža, da je sve posledica neljudske torture nad doticnim okrivljenim, a sve zbog toga da bi on priznao svoju nepostojecu krivicu i da bi time neko drugi, neki drugi «stvarni» krivac bio zaštićen.

Loše uradjena istraga sa brojnim «rupama» i nejasnocama, uvek otvara velika vrata – mogućnostima za neograničene špekulacije, za «rekla-kazala» argumente, koji ponekad mogu delovati čak vrlo ubedljivo, jer je sama istraga bila aljkava, te na kraju, ono što dodje kao rezultat te i takve istrage u vidu konačne presude, ne deluje ubedljivo za najveći broj običnih ljudi. «Osudili su ga na osnovu iznudjenog priznanja, a sve zato da bi prikriili onog «drugog», koji je u stvari pravi krivac». Naš svet je i ovako i onako sklon takvom načinu rasudjivanja, imajući pre svega u vidu jedno višedecenijsko, rekli bismo čak u stvari viševekovno negativno iskustvo sa različitim, ali po tom pitanju nepoštovanja ljudskih prava, uvek istim državama, vlastima, policijama. Što je najgore, prostora za takvu vrstu zaključivanja, špekulacija i manipulacija u slučaju ubistva Z. Djindjica ima napretek. Nije na primer uradjena rekonstrukcija, a i mnoge druge stvari iz istrage uradjene su više nego traljavo. To otvara znatnog prostora raznim stručnjacima i nazovi stručnjacima za vrlo jednostavne ali zato sasvim delotvorne manipulacije, putem postavljanja pitanja «zar je slučajno...?» «Zar je slučajno kamera na ulaznim vratima bila pokvarena?» «Zar je slučajno toga dana parking bio prazan?» «Zar se slučajno uporno prećutkuje priča o trećem metku?» «Zar su slučajno ubijeni „Šiptar“ i „Kum“?» i još mnogo takvih «zar je slučajno?» koje obično ostaju bez adekvatnog odgovora, čime se naravno mašta (citalacke) publike dalje raspaljuje.

Kakva god da se presuda nakon toga, nakon tih i takvih pitanja donese, ta presuda neće biti sasvim legitimna, odnosno neće uživati mnogo veliko poverenje najvećeg broja običnih građana, jer će uvek ostajati da «lebdi» to pitanje «zar je moguće, zar je slučajno», to pitanje koje implicira izvesnu «ujdurmu» nesavesne vlasti, policije, države. Drugim rečima, nije čak toliko ni bitno da li će neki pojedinac, optuženi, okrivljeni, dobiti «pomalo» batina, koliko je bitno to da presuda koja na kraju bude donesena više ne bude ni na koji način sporna, te da autoritet suda, države, vlasti, policije, ne bude ni na koji način dovodjen u sumnju takvim, ili nekim drugim sličnim pitanjima, špekulacijama i manipulacijama.

Druga bi situacija bila da je na primer saslušanje Z:Jovanovica u kojem on priznaje svoju krivicu i svoje učešće u atentatu na Djindjica, dato u audio-video zapisnik. Da je dakle kamerom i tonom snimano ono što je on govorio u istrazi, a u prisutvu svog advokata, i da se dakle može jasno i nedvosmisleno videti da nad njim nije primenjena nikakva tortura, bar ne neposredno u tom trenutku, za vreme davanja iskaza (tortura je naravno moguća uvek, a prvenstveno pre i posle davanja tog iskaza, što kamera i magnetofon ne mogu zabeležiti) danas više ne bi bilo gotovo nikakvog prostora za špekulacije da je njegov iskaz uzet na nedozvoljen i protivpravan način. Da je dakle uradjeno onako kako se to radi u SAD, kada se svaki iskaz okrivljenog snima na audio-video kasetu, mi bismo danas imali znatno čistiju situaciju tim povodom i znatno uži prostor za (ne)savesne advokate da uvek iznova pričaju jednu te istu priču i da se pozivaju na jednu te istu pritužbu da je iskaz bio iznudjen, fizičkom, ili psihološkom torturom. No, izgleda da i po ovom pitanju, kao i po pitanju direktnih televizijskih prenosa sa sudjenja, u našim državnim, policijskim i pravosudnim organima, postoji znatna doza konzervativizma i nespremnosti da se prihvate neka nova rešenja, koja su ponekad samo tehničke prirode. Ako još možda i može da stoji prigovor da ne raspolaže sva policija i sve policijske stanice u zemlji takvim tehničkim mogućnostima za pravljenje audio-

video zapisnika, (mada je taj argument vrlo diskutabilan, jer to danas više nije ni skupa ni nedostupna investicija, čak i za policiju) stoji činjenica da kada je rec o ovim slučajevima pred «specijalnim sudom», pogotovu o slučaju za ubistvo Premijera Srbije, da su tu mogle i morale biti primenjene upravo takve najsavršenije tehnicke mere i sredstva. Ili se možda baš namerno nije ni želelo da se u istrazi dodje do sasvim čiste situacije koja nakon toga više ne bi mogla da bude predmet razlicitih, cesto i sasvim zlonamernih tumacenja. (Još jedno pitanje, još jedan način špekulisanja i zakljucivanja, koji može, sam po sebi biti zlonameran, ali koji u svakom slučaju raspaljuje maštu citalaca senzacionalisticke i ne samo senzacionalisticke štampe.) Ovako, ostace do kraja nerazjašnjeno i ostace predmet beskrajnih natezanja ko je u pravo? Sa jedne strane Zvezdan Jovanovic i advokat Biljana Kajganic, ili sa druge strane policija i advokat Vesna Radomirovic? Imajuci u vidu tradicionalno nepoverenje našeg naroda u vlast i policiju, pogotovu u vlast i policiju za vreme vanrednog stanja, postoji opasnost da najveći broj građana ipak više poveruje Z.Jovanovicu, a ne državi i policiji. Kako ce onda, na kraju ti građani imati poverenja u presudu koja bude doneta i da li ce uvek ostati dovoljno prostora za razlicita, pa i najzlonamernija tvrdjenja po sistemu «sve je to jedna ujdurma». Jedno je sigurno, ovde postoji sasvim dovoljno prostora da se donese zakljucak kojim bi se u stvari insistiralo na jednoj temeljnijoj inovaciji našeg ZKP-a kojom bi se uvela obaveze policijsko-istražnih organa da se davanje svake izjave, narocito prve izjave pred policijom, obavezno mora beležiti audio-vizuelnim zapisnikom. Ne bi smeli ni zakonodavac, kao ni pravosudni organi da se prave da žive u nekom drugom svetu, u svetu od pre sto ili više godina u kojem još uvek ne postoje magnetofoni, kamere i druga slicna tehnicka sredstva, koja svima mogu biti na korist i dobrobit. Ne samo osumnjicenom, koji tada ne bi mogao biti (ili bar ne u tolikoj meri) žrtva torture u cetiri (policijska) zida, gde ne vidi i nezna šta se zapravo dogadja, vec i policiji i istražnim organima da skinu sa sebe teret sumnji i špekulacija da su se u istrazi bavili nedozvoljenim sredstvima i metodama, te da iz takvih sredstava i metoda nikakva validna i legitimna presuda ni ne može proizaci. Ovo bi bilo od koristi naravno i samom sudu, a pogotovu tužilaštvu, koje bi svoju pricu o jednom slučaju moglo sasvim komotno da bazira na tako valjano i legitimno dobijenom(uzetom) iskazu. Jedini, koji bi možda mogli biti nezadovoljni takvim jednim rešenjem, jesu u stvari advokati, i to oni advokati koji nisu baš mnogo savesni i koji se trude da uvek i kada to jeste istina, pa i kada nema nimalo istine, da pricaju jednu te istu pricu i na sudu i u najširoj javnosti. To je naravno prica da je istraga loše uradjena, odnosno da je njihov branjenik dao iskaz pod nedozvoljenim okolnostima i u na nedozvoljeni način: pod pretnjom, prinudom, obmanom, obecanjem, itd.

U svakom slučaju mogucnosti za razlicite zloupotrebe i pritužbe, za ozbiljna ugrožavanja ljudskih prava, ali i za stvaranje negativnog imidža o celokupnom pravosudju, ovde se pokazuju kao vrlo velike i izrazite, te je to, ta situacija prvog ispita okrivljenog i prisustva branioca tom ispitu, ocigledno jedna od najneuralgicnijih tacaka za ljudska prava optuženog i za valjano odvijanje citavog daljeg postupka. Ponekad se čak može steci utisak da je za ljudska prava osumnjicenog i optuženog bilo povoljnije ranije rešenje po kojem ono što on izjavi pred policijom neće biti uzimano u obzir na glavnom pretresu. Iako je teorijski gledano rešenje u novom zakoniku bolje, izgleda da se pokazuje da neka nova, pa i najdemokratskija rešenja cesto ne mogu biti adekvatno primenjena u praksi, ukoliko sveopšti društveni uslovi, a ovde se to prevashodno odnosi na potencijalnu nesavesnost i zlonamernost advokata, ali i na nepostojanje tehnickih pravila o audio-vizuelnom zapisniku, i na sve one druge ucesnike u postupku koji ne rade svoj posao kako bi se to od njih ocekivalo. Bilo kako bilo, ovu neuralgicnu tacku treba registrovati, makar samo kao povod za razmišljanje o tome kako da se prevazidju sve eventualne špekulacije o tome da se krše ljudska prava osumnjicениh i optuženih.

b) Pravo optuženog da se konsultuje sa svojim advokatom

Optuženi ima pravo da pod potpuno istim uslovima kao i tužilac ispituje svedoke. To uostalom izricito stoji u odredbi člana 6. stav 3 tačka d) Evropske Konvencije. Tim povodom, sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu takodje nedvosmisleno stoji na stanovištu da se optuženom mora obezbediti ne samo pravo i mogućnost unakrsnog ispitivanja svedoka i veštaka, već i pravo i mogućnost da se pri tome može koristiti zabeleškama, ali i da se može direktno i nesmetano konsultovati sa svojim advokatom. I naš zakonodavac, koji istina ne spominje izricito konsultacije sa advokatom, pominje okrivljenikovo pravo da se prilikom saslušanja koristi svojim beleškama. Tako na primer u članu 89. stav 4. se kaže: «Okrivljeni se saslušava usmeno. Okrivljeni ima pravo da se pri saslušanju koristi svojim beleškama».

To čini nam se na nedvosmislen način podrazumeva i uključuje i njegovo pravo na konsultovanje sa advokatom. Jer, konsultovanje sa advokatom i druge slične stvari, kao što je to već pominjano pravljenje zabeležaka, u direktnoj su vezi sa članom 6 stav 3. tačka d) Konvencije i zapravo su nužan preduslov ostvarenja tog osnovnog prava na unakrsno ispitivanje svedoka. S druge strane da bi i advokat mogao da uspešno, adekvatno i efikasno sprovede tzv. unakrsno ispitivanje nekog od svedoka, a sve to u ime i za račun svog branjenika, potrebno je da advokat bude u kontaktu sa svojim branjenikom, da na vreme odreaguje na neke od tvrdnji i stavova koje iznosi neki od svedoka, da ih ospori, da iznese neku kontra-tvrdnju, da postavi dopunsko pitanje, itd. Sasvim je jasno da advokat to neće biti u stanju da uradi, ili bar ne valjano, ukoliko nije u stalnom, neposrednom kontaktu i komunikaciji sa svojim branjenikom, što će reći ukoliko advokat i branjenik nisu u mogućnosti da se dogovaraju, pa zašto ne reći sasvim otvoreno i došaptavaju. Član 100. ZKP-a na primer kaže da «Svedok nije dužan da odgovara na pojedina pitanja ako je verovatno da bi time izložio sebe ili lica iz člana 98. stav 1. (bracni – vanbracni drug, srodbici, usvojenik, usvojilac – prim. autora) teškoj sramoti, znatnoj materijalnoj šteti, ili krivičnom progonu». Ovo se odnosi na svedoka, ali se naravno u još većoj meri odnosi i na optuženog. Drugim rečima, advokat ima pravo da svom branjeniku na neki način ipak stavi do znanja i da ga posavetuje da na neka pitanja ne treba da odgovara, a to pravo on može iskoristiti samo ukoliko je u permanentnoj i vrlo jasnoj vezi i kontaktu sa svojim branjenikom. Ipak, ovo ne treba tumačiti toliko široko u smislu da advokat ima pravo da direktno i nedvoslisljeno sugeriše svom branjeniku šta ovaj treba da odgovara na neko postavljeno pitanje. Naime, u članu 75. stav 3. ZKP-a se kaže: «Branilac se sa okrivljenim ne može dogovarati o tome kako da odgovara na pitanja koja su mu već postavljena.» Dakle, konsultacije advokata i njegovog branjenika ne treba da idu toliko daleko da advokat svom klijentu može i treba da suflira šta će i kako će odgovarati, ali, sigurno je da je neka vrsta njihove stalne interne komunikacije i konsultacije ovde neophodna, kako bi se pravo na odbranu iz člana 6. Evropske Konvencije moglo uspešno ostvarivati u praksi.

Mi naravno o celoj ovoj problematici uopšte ne bismo toliko mnogo govorili da ovde nije reč o jednom značajnom tehničkom problemu koji se uočava u Specijalnom sudu u glavnoj sudnici broj jedan gde se sudi za ubistvo Z. Djindjica. Tu su naime staklenim zidom optuženi izdvojeni ne samo od publike, već i od ostatka sudnice, odnosno od tužilaca, sudija, zapisnicara, pa i svojih sopstvenih advokata. Jasno je naravno zašto su optuženi izdvojeni od ostatka publike, ali čini se da je potpuno nepotrebno njihovo izdvajanje od suda i od advokata, jer im sa te strane ne pretili nikakva opasnost, ali im zato pretila opasnost da im bude uskraceno pravo na stalnu komunikaciju i konsultovanje sa svojim braniocima.

Advokati su to, naročito na početku sudjenja za ubistvo Z. Djindjica stalno potezali i isticali kao veliki problem, te su čak zahtevali da se nakon svake preduzete procesne radnje, nakon svakog saslušanja svedoka, napravi jedna kraca pauza kako bi se oni videli, culi, zapravo konsultovali sa svojim branjenicima i kako bi ih pitali da li je, šta i koliko tačno, odnosno netačno od onoga što je pojedini svedok rekao u svom iskazu. No, to bi naravno

dovodilo do brojnih tehnickih poteškoca i odugovlacenja postupka, te se zbog toga pristupilo nekoj vrsti «solomonskog» rešenja, po kojem se advokatima omogucava kontakt sa branjenicima neposredno pred pocetak sudjenja, ali i tada ipak vrlo kratko i ne u cetiri oka, vec i pod «budnim okom» ne samo prisutnih stražara, vec i šire prisutne javnosti. (Ovde treba podsetiti na stav 2. clana 75. ZKP-a koji kaže: «Branilac ima pravo na poverljiv razgovor sa osumnjicem koji je lišen slobode i pre nego što je osumnjiceni saslušan, kao i sa okrivljenim koji se nalazi u pritvoru. Kontrola ovog razgovora pre prvog saslušanja i tokom istrage dopuštena je samo posmatranjem, ali ne i slušanjem.») Prakticno medjutim, to i nisu prave konsultacije, pogotovu što ta vrsta razgovora pred pocetak sudjenja, ima karakter tek kurtoazno-pozdravne razmene par recenica, pre nego što se uopšte može i naslutiti šta ce svedok reci, kakva ce biti taktika i strategija tužilaštva, pa u situaciji kada ima više saokrivljenih, i kakva ce biti eventualna taktika drugih okrivljenih i njihovih advokata u smislu da li ce se, odnosno da li se može desiti da nekim svojim iskazom oni mogu opteretiti doticnog okrivljenog.

Fakticki, ni advokat ni njegov branjenik na pocetku jednog sudeceg dana, ne znaju, niti mogu znati u kom ce se pravcu odvijati sudjenje, a pošto u toku tog dana više nisu u medjusobnom kontaktu, onda je prostor za njihove medjusobne konsultacije, dogovore i zajednicko gradjenje taktike i strategije odbrane, više nego skucen. Sve ovo ne pojavljuje se kao problem na drugim sudjenjima u drugim sudnicama i tzv. specijalnog suda i obicnih sudova, gde su advokati i branioci u stalnom medjusobnom kontaktu i u mogucnosti da izravno za vreme dok se pojedina procesna radnja izvodi, da u tom trenutku zajedno u dogovoru i sadejstvu sa svojim branjenicima odreaguju na pravi nacin. Ako taj problem vec ne postoji u drugim sudnicama, trebalo bi bar pokušati da se iznadje neko tehnicko rešenje kojim bi se problem «nekomukacije» advokata i branjenika rešio i kada je rec o sudjenjima koja se odvijaju u glavnoj sudnici. Ovo pogotovu zato što se u glavnoj sudnici odvijaju i odvijace se i u buduce najvažnija sudjenja gde je potrebno obezbediti maksimalno moguće poštovanje procedure i svih proceduralnih prava optuženog, prosto zato da bi se kod svih, i kod optuženih i njihovih advokata, i kod tužilaca, ali i kod najšire laicke javnosti postigao maksimalno moguci efekat konsenzusa, efekat poverenja u sudstvo, efekat, utisak zapravo, da je sve izvedeno maksimalno valjano, potpuno *lege artis*.

c) Pravo da se izabere advokat po sopstvenom nahodjenju

Nije nimalo sporno od kolike je važnosti ovo pravo okrivljenog, zbog cega se ono i sasvim direktno spominje u clanu 6. vec pominjane Konvencije. Tu se naime, pod tackom c) a u stavu 3. direktno kaže: (da optuženi ima pravo) ... ***da se brani licno ili putem branioca koga sam izabere...*** Jasno je da ukoliko bi se optuženom nametalo kojeg advokata da izabere, da tu tada ne bismo mogli da govorimo o nezavisnoj odbrani, po sopstvenoj volji i želji optuženog. Podsecanja radi, samo uzgred treba napomenutida je i nezavisna advokatura, gotovo od iste važnosti kao i nezavisni sud. Tamo gde je advokatura bila podržavljena i gde nije bilo nezavisne advokature, tamo ni nezavisnog sudstva nije bilo, a najbolji primer za to jeste Staljinov SSSR. U tom smislu u našem zakonodavstvu i ne postoji nijedna odredba koja bi omogucavala sudu da nekome, bilo kom optuženom nametne ovoga ili onoga advokata, a protivno njegovoj izricitoj volji, jer bi se time u suštini negirala nezavisnost advokature kao takve. Naprotiv, postoji upravo obrnuta mogucnost, predvidjena u stavu 1 clana 73. ZKP-a gde se kaže da «Umesto postavljenog branioca, okrivljeni može uzeti drugog branioca. U tom slucaju razrešice se postavljeni branilac.» Obrnuto medjutim nije moguće i teško bi bilo i zamisliti i opravdati suprotno rešenje, koje bi eventualno glasilo «umesto branioca kojeg je izabrao optuženi, sud ce postaviti drugog branioca.»

Postoji međutim jedna druga situacija, koju ni na koji način ne treba brkati sa ovom samo teorijskom, a na svu sreću (rekli bismo) ipak sasvim besmislenoj i nemogućoj situaciji. Sud zbilja ima pravo da razreši branioca, ali ipak samo onoga kojeg nije izabrao sam okrivljeni i kojeg taj okrivljeni ne plaća, već samo onog kojeg mu je sud postavio a na osnovu ili tzv. obavezne odbrane, ili tzv. siromaškog prava. To je regulisano stavom 5. člana 73. ZKP-a «Predsednik suda može razrešiti postavljenog (ali ne kaže se nigde i izabranog – prim. autora) branioca koji neuredno izvršava dužnost. Umesto razrešenog branioca, predsednik suda će postaviti drugog branioca. O razrešenju branioca obavestice se advokatska komora.»

Ako bismo sve ovo mogli da sumiramo i rezimiramo u jednoj jedinjoj rečenici, onda bi ona glasila: «niko nema prava da nekome nameće branioca, da nekome nameće kojeg advokata da uzme za svog branioca.» Ovo je toliko i jasno i logično da gotovo da ne bi zasluživalo ikakve dalje, šire elaboracije, da se mi u vezi sa sudjenjem za ubistvo Z. Djindjica, pred tzv. specijalnim sudom nismo susreli sa jednom posve novom i krajnje čudnom situacijom, koja bi se pojednostavljeno mogla nazvati i okarakterisati kao «uskraćivanje prava advokatima M. Todorovicu i M. Tripkovicu da pred tim sudskim većem dalje zastupaju jednog od optuženih - D. Krsmanovica». Nije naime uopšte jasno ni kako tačno glasi ta odluka, koja se faktički već uveliko sprovodi, niti kako glasi obrazloženje te odluke, niti pak na koje zakonske odredbe se sud pozvao kada je tu odluku doneo. Iako nismo detaljno upoznati sa tom odlukom, naročito ne sa njenim pismenim obrazloženjem, čini nam se da ova odluka može u jednom određenom smislu biti svojevrsni kamen spoticanja u budućem toku sudjenja.

Može se nekome, ili bolje reci svakome, (i sudu i tužilaštvu i ostalim advokatima i svim drugim optuženima, kao i najširoj javnosti) ne sviđjati način na koji su advokati Todorovic i Tripkovic obavljali svoj posao, odnosno otezali, odugovlačili, zloupotrebljavali svoja procesna ovlašćenja ponekad čak zaista i do svojevrsnog apsurdna, ali niko drugi, osim upravo onoga koji je angažovao te advokate, nema pravo da im uskrati ovlašćenje zastupanja i nastupanja pred sudom. Samo onaj koji im je dao ovlašćenje i punomocje, samo taj i ima pravo da im to ovlašćenje i punomocje uskrati. Imajući to u vidu, mi možemo postaviti pitanje šta će se tek događjati u ožalbenom postupku, povodom presude koja u tom slučaju bude izrečena. Da li ovo sa uskracivanjem prava advokatima Todorovicu i Tripkovicu može i treba da bude tumačeno kao bitna povreda postupka i razlog za ponavljanje postupka. Sudsko veće je u nekoliko navrata upozoravano na neke od povreda ZKP-a koje je u svom radu činilo, ali je jedan sasvim kratak, a nama se čini nimalo ubedljiv odgovor od strane sudskog veća glasilo (parafraziram): «Odlično, ako je to bitna povreda postupka, imaćete šta da navedete u žalbi na presudu!» I iz ovih i ovakvih reči, ali i na osnovu nekih drugih stvari, katkada se mogao steci utisak kao da sudsko veće, naročito u postupku za ubistvo Z. Djindjica, nekako isuviše žuri, a što je bila opšta presija medija i javnog mnjenja, i osim toga postupa po onoj narodnoj «brigo moja predji na drugoga (višu sudsku instancu)». Jedno je međutim jasno - čini se da priča sa ukidanjem prava Todorovicu i Tripkovicu da zastupaju i brane Krsmanovica, ipak nije završena, već da će se o tome još diskutovati, bilo u vezi sa ožalbenim postupkom, bilo u vezi sa opštim raspravama o zaštiti ljudskih prava u krivičnim postupcima.

d) Pravo na saslušanje svedoka i institucija svedok-saradnik

Pravo na ispitivanje svedoka koje imaju optuženi i njihovi branioci nije nimalo sporno i ono je, kao što smo rekli, sadržano u članu 6. stav 3. talačka d) Evropske Konvencije. Da podsetimo da se tu kaže da optuženi ima pravo «da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoce protiv njega». Ova odredba je apsolutno kompatibilna domaćem pravu, odnosno bolje rečeno, odredbe našeg ZKP-a su potpunoj saglasnosti sa ovom opštom odredbom iz Evropske Konvencije. Naravno da se teško može ostvariti potpuna

jednakost krivicnoprocesnih subjekata, konkretno jednakost između tužioca i tuženog. Optuženi, bez obzira na sve formalno-pravne proklamacije, bez obzira na ono što formalno stoji u zakonu, nije i ne može biti u jednakom socijalnom položaju sa tužiocem, iza koga stoji citav državni aparat, na celu sa policijom, dok iza optuženog, osim njega stoji još samo pojedinac (eventualno više njih, do 5) advokat. S druge strane ni u psihološkom smislu nije isto, odnosno nije ni malo zahvalno biti u poziciji optuženog, koji, bez obzira na sve, hteo, ne hteo mora da dokazuje svoju nevinost. No, to su neke stvari koje su takve kakve su i koje se ne mogu mnogo promeniti, jer zakoni i pravo ne operišu socijalnim i psihološkim kategorijama, već kategorijama koje su prevashodno formalnog karaktera.

Drugim recima jeste tačno da i optuženi može ispitivati tužioceve svedoke, kao što je tačno i to da i optuženi može predlagati saslušanje «njegovih» svedoka, ali se ipak teško može osporiti činjenica da tužilac u svemu ima potpunu procesnu inicijativu. Makar samo zbog toga i makar samo utoliko što on prvi dovodi svedoke u sud i što on unapred zna šta će ti svedoci reci pred sudom, kako i na koji način će opteretiti optuženog. Situacija se dakle može možda pojednostaviti na sledeći način: tužilac dovede svedoka, koji nešto izjavi i tom svom izjavom u potpunosti «iznenadi» optuženog i njegovog branioca, koji onda tek treba da smišljaju protiv-odgovor i kontra-oružje, kontra-adut, pri svemu tome nemajući ni dovoljno vremena, ni dovoljno materijalnih, ni dovoljno kadrovskih potencijala da bi pronašli potpuno adekvatan protiv-odgovor, kontra-oružje i kontra-adut. Prevedeno na jezik sporta, moglo bi se reci da tužilac na neki način uvek ima prednost prvog udarca, odnosno servisa. No sve je to u posebno velikoj meri problematično kada je rec o novoj instituciji kod nas nedavno uvedenoj, instituciji svedoka-saradnika, gde mogućnosti trgovine, dogovaranja i ucena u još većoj meri stvaraju, odnosno povećavaju faktičku socijalnu neravnotežu između tužioca i optuženog, neravnotežu koja i ovako i onako već postoji. Zbog toga nam se čini da o instituciji svedoka-saradnika ovde i na ovom mestu treba reci nekoliko reci, pogotovu zato što su advokati ovu instituciju uglavnom «dočekali na nož», što je, ruku na srce, i bilo za očekivati.

Bez namere da ovde nešto posebno detaljno ulazimo u analizu inace vrlo interesantnog i na svoj način kontroverznog instituta svedok-saradnik, (najvažnija kontroverza ovde jeste u moralnoj dilemi- može li i treba li neko ko je učinilac nekog, često i vrlo teškog krivičnog dela da dobije oprost od krivičnog gonjenja) čini nam se da bi bilo korisno ukazati na samo neke situacije koje za advokate, braniocima optuženog mogu biti posebno problematične. Radi se ovde najpre o pitanju ko će i koliko poverovati u iskaz jednog problematičnog kriminalca, koji je dobio oprost od krivičnog gonjenja da bi dao odgovarajući iskaz. Pogotovu ako se zna da taj nakeo možda, ili bolje reci vrlo verovatno laže u svom iskazu, samo zato da bi izbegao krivični progon, da ne bi «išao» u zatvor»? Može li mu sud poverovati, može li mu javnost poverovati i ko će razuveriti, odnosno «razbiti» ponekad možda i sasvim zlonamerne špekulacije da je u pitanju jedan montirani sudski proces i jedna «ujdurma» na relaciji tužilac – kriminalci? Kako spreciti advokate da stalno, istrajno, a najčešće i sasvim uspešno potežu pitanje kredibiliteta takvog svedoka, ali i njegove izjave, pa na kraju krajeva i same sudske presude? Ne otvara li sve ovo u svojoj poslednjoj instanci pitanje kredibiliteta i samog pravosudja, kredibiliteta koji u našoj aktuelnoj društvenoj stvarnosti i nije baš na nekom zavidnom nivou? Čini se da sva ova pitanja ostaju da «vise» u vazduhu, a bez valjanog i pouzdanog odgovora. Ako optuženi i njegov branilac imaju prava da unakrsno ispituju svedoke, onda se pod tim podrazumeva i njihovo pravo da neprestano ispituju kredibilitet samog svedoka i verodostojnost njegovog iskaza. Sasvim je jasno da ni sud, niti bilo ko drugi ne može baš mnogo verovati nekome ko je na primer učinio krivično delo ubistva (a po zakonu svedok-saradnik može biti čak i ubica) i time sebe u moralnom smislu iskazao kao sasvim nemoralnu osobu. Ako je međutim po zakonu, po onome što formalno piše u zakonskom tekstu, moguće da i sasvim nemoralna osoba, kao što je na primer ubica, bude relevantan svedok, onda je jasno da se time uskracuje pravo optuženom i njegovoj odbrani da

postavljaju to pitanje kredibiliteta svedoka i verodostojnosti njegovog iskaza. Drugim recima, jedan važan segment ispitivanja, saslušanja svedoka, ovde postaje sasvim bespredmetan, jer se već unapred zna da doticni svedok nije baš mnogo kredibilan.

Sledeće pitanje koje se ovde postavlja jeste pitanje da li se ovde kod instituta svedok-saradnik radi o nekoj vrsti trgovine na relaciji svedok (saradnik) – tužilaštvo, trgovine u kojoj se tačno, unapred zna, šta će i kako će svedok govoriti na sudu i gde je pozicija onih koji ga unakrsno ispituju i time osporavaju njegov iskaz, bitno narušena i pogoršana. Ako bar teorijski gledano, optuženi ima prava da nastupajući na sudu i ispitujući svedoka, bude u istoj poziciji kao i tužilac, onda je jasno da ovde ipak ne može biti reci o jednakom položaju, jer je evidentno da je pre nego što je došao na sud da svoj iskaz, svedok imao vrlo intenzivne dogovore i «trgovinu» sa tužilaštvom. Tužilaštvo dakle vrlo dugo, smišljeno i promišljeno gradi svoju strategiju «napada» na protivnu stranu, a pošto optuženi tek na samom sudu biva upoznat, praktično zatečen sa takvim napadima, on, pa ni njegov branilac nisu u mogućnosti da na adekvatan način odgovore. Posebno je naravno pitanje da li smo mi (mislimo naravno na državu, njene organe, u konkretnom slučaju na policiju i tužilaštvo) sigurni, da kada ulazimo u «trgovinu» sa kriminalcima, trgovinu putem svedoka-saradnika, da time mi zaista uspevamo da kriminalcima i mafiji stanemo za vrat, ili možda ona (mafija) ipak uspeva da nas prevari, svesna toga da i policija i tužilaštvo ponekad moraju imati ponekog uspeha u borbi protiv kriminala. Da li mi putem svedoka-saradnika na neki način ubacujemo svog čoveka u njihove (mafijaške) redove, čoveka koji će im «doci glave», ili oni (mafijaši), svesno žrtvujući po nekoga, ubacuju svoje ljude u naše (policijsko-tužilačke) redove, svoje ljude koji će nas odvući na krivi trag. Nije sasvim preterano ako se svedok-saradnik uporedi sa jednim špijunom koji radi za obaveštajnu službu jedne zemlje. Sme li međutim obaveštajna služba te zemlje, kojoj on dostavlja podatke, da se potpuno i jedino pouzda samo u njegove podatke, bez da ih na bilo koji drugi, dodatni način proverava, (te da ljude osudjuje na dugogodišnje robije na osnovu podataka dobijenih od takvih, - možda «dvostrukih špijuna») bez da i malo posumnja da je u pitanju «dvostruki agent», koji u stvari radi za drugu stranu i dostavlja krive podatke? U vezi sa svim ovim, posebno je pitanje da li svedok-saradnik nije neko ko u ime jedne organizacije, ili pak jednog dela neke kriminalne organizacije želi da radi na štetu drugih kriminalnih organizacija i koliko tu tada policija i pravosudni organi bivaju involvirani i postaju sudionici unutar-mafijaških sukoba. Jednostavno receno, da bi napakostio i «napakovao» nekom «bosu» druge, konkurentske organizacije, svedok-saradnik (plaćen od strane organizacije «X») koji je ujedno član i organizacije «Y» i organizacije «X», lažno se dobrovoljno prijavljuje i pojavljuje se na sudu da bi se tobože pokajao i da bi svedocio protiv organizacije «Y» i njenog šefa. Naravno da kada pominjemo to «X» i «Y», mi u stvari mislimo na Surcin i Zemun, na njihova razracunavanja, koja nisu bila samo u vidu fizičkih likvidacija, već se na kraju pojavljuju i u vidu «zaštićenih svedoka-saradnika» koji optužuju suprotnu, konkurentsku kriminalnu organizaciju. Činjenica zaista jeste da je oštrica «Sablje» uglavnom bila uperena prema «Zemuncima», a ne toliko i prema «Surcincima», ali je u svakom slučaju činjenica i to da sve te situacije sa «trgovinom» sa mafijašima, da bi neko od njih pristao da bude «pokajnik» i da svedoci, mogu ponekad dobiti farsicne oblike i karakteristike, tako da se država i njeni organi mogu naći gotovo sasvim bespomocni u međusobnoj, unakrsnoj borbi dvaju suprotstavljenih klanova. Sasvim pojednostavljeno, ovde je zaista rec o trgovini, ucenama i korupciji pojedinaca da na sudu kažu nešto što bi onome ko je trenutno optužen, moglo da naštetiti. U takvim zakulisnim radnjama, igrama, trgovini, jasno je da pozicija optuženog i njegovih branilaca ne može biti jednaka i da se tu optuženikovo pravo na odbranu pojavljuje kao prilično uzdrmano, kao manje ili više formalno pravo, koje će se u praksi svoditi malte ne samo na jednu jedinu stvar – da se kaže, da se pred najširoom javnošću saopšti da svedok laže, da je svedok nekredibilan, jer je i inace sklon kriminalu i nemoralu svake vrste i osim toga da je on ucenjen da govori tako kako govori da ne bi bio i on

optužen. Da li je međutim to dovoljno da se odbiju svi napadi koji stoje iza iskaza takvog jednog svedoka, odnosno da se obezbedi što jednakija pozicija optuženog sa pozicijom tužioca u procesu ispitivanja – saslušanja svedoka? Cini se da nije.

Jedno je međutim jasno, a to je da brojne kritike i neprihvatanja ovog instituta svedok-saradnik, kritike i neprihvatanja koja danas ne dolaze samo od strane stručnih advokatskih krugova, već i od strane samog ministarstva pravde (novi ministar pravde u svojim javnim istupima i iskazima veoma mnogo dovodi u pitanje sadašnju koncepciju instituta svedok-saradnik) ukazuju na znatnu dubioznost citave price oko svedoka saradnika, dubioznost koja postoji i kada je u pitanju ravnopravnost pozicije optuženog i pozicije tužioca u procesu saslušanja jednog svedoka. Jer, da ponovimo, tužilaštvo ima sasvim dovoljno vremena i svih mogućnosti da pretrese sve činjenice i detalje u vezi sa svedocenjem jednog takvog svedoka-saradnika, da «našminka», «montira» i «zamaskira» sve «rupe», nejasnoce i sve kontradiktornosti koje mogu postojati u izjavama običnih svedoka, a koje će u izjavama svedoka-saradnika obično izgledati kao sasvim očigledne, čak toliko da ponekad može biti sumnjivo upravo to da u njihovim iskazima ama baš ništa ne škripi. Jedno od zapažanja sa posmatranja dosadašnjeg toka sudjenja za ubistvo Premijera Djindjica može ici upravo u tom smeru – kako i zašto se sve baš tako glatko i bez ikakvih problema uklapa u celokupnu pricu – koncepciju na kojoj od početka insistira tužilaštvo. Uz sasvim ozbiljne ograde koje se ticu toga da je prenošenje iskaza koje su dali svedoci-saradnici narušavanje obaveze cuvanja službene tajne, mi ovde ipak moramo da pomenemo makar samo jedno pitanje, koje je jedan od advokata uputio jednom od svedoka-saradnika (sa cijeg je svedocenja bila isključena javnost). Radi se o tome da je doticni svedok-saradnik u svom iskazu stalno insistirao na tome da je određene stvari, detalje i pojedinosti o pojedinim akcijama tzv. zemunskog klana («to i to») direktno saznavao od vodja tog klana. Advokat je u vezi sa tim imao, cini nam se sasvim smisljeno pitanje: «A kako ste Vi to saznavali te detalje i pojedinosti, ako su one ipak bile tajna, jer je i cela delatnost klana bila jedna velika tajna? Je li Vas glavni «bos» pozivao na razgovor, a po sistemu: 'sedi da ti pricam', ili ste to saznavali na neki drugi nacin?» Pitanje je cini se sasvim na mestu i ono ukazuje na svu dubioznost bespogovorne vere u ono što jedan svedok-saradnik (nije važno koji i nije važno kojom prilikom), koji je možda prethodno detaljno «prepariran», odnosno pripremljen od strane tužilaštva, rekao na sudu. Takvo pitanje advokata ostaje međutim ne samo bez valjanog odgovora, već ostaje i kao psihološki nedovoljno ubedljivo, spram efekta koji je izazvao prethodno dat iskaz tog istog svedoka, a koji je «gle cuda?» na neki volšeban nacin, u prilicnoj meri «procureo» u javnost koju je tim i takvim iskazom trebalo pripremiti na to da se već sve zna, da je već sve dokazano i da nikakve dileme više nema po pitanju «da li je 'taj i taj' stvarno kriv», već samo po pitanju kakvu mu kaznu treba odmeriti. I tu se zapravo vidi da optuženi, odnosno njegov branilac i tužilac, ipak nisu potpuno jednaki i ravnopravni.

4. ZAKLJUČAK U ODNOSU NA SUĐENJA ZA ORGANIZOVANI KRIMINAL PRED TZV. SPECIJALNIM SUDOM

Odmah na početku moramo reci da je sasvim nezahvalno, pa samim tim i nepreporučljivo govoriti o ljudskim pravim u nekim uopštenim kategorijama, u kategorijama proseka, odnosno u jednoj ili eventualno dve recenice konstatovati da se ljudska prava u nekoj oblasti poštuju, odnosno ne poštuju. Moglo bi se možda reci da se u proseku ljudska prava poštuju, ali za onoga čija ljudska prava u nekom konkretnom slucaju nisu bila poštovana, to ne bi značilo ništa, odnosno to bi bilo kao kada bismo nekom bolesnom coveku rekli da su u proseku ljudi zdravi. Zbog toga mi ovde i ne želimo da dajemo jednu takvu uopštenu konstataciju, već želimo samo da, na osnovu do sada sagledane situacije, u stvari samo signaliziramo i ukažemo na ona mesta i one probleme gde najčešće dolazi, odnosno gde

najlakše može doći do nekih manje ili više ozbiljnih kršenja ljudskih prava, a pre svega imajući u vidu standarde člana 6 Evropske Konvencije o ljudskim pravima, koji govori o pravu na pravico – fer sudjenje.

Pre svega to je pravo na nezavisan i nepristrasan sud. Nismo naime sigurni da je kod ovakvog ustrojstva Posebnog odeljenja Okružnog suda u Beogradu za borbu protiv organizovanog kriminala, odnosno tzv. specijalnog suda, ovo pravo sasvim ispoštovano. Jer, da ponovimo, način izbora – postavljenja sudija u ovom sudu, dužina trajanja njihovog mandata, kao i činjenica o sasvim posebnoj plati koju sudije u ovom sudu imaju, nisu dovoljno transparentni, odnosno nisu dovoljan garant da će se zaista ovo pravo na nezavisan i nepristrasan sud u svakom i potpunom smislu te reči ispoštovati. U okviru ovih problema jeste i problem stalnog advokatskog insistiranja, odnosno uvek ponavljanim zahtevima za izuzeće sudije i sudskog veća.

Drugi, ponekad se čini možda još izraženiji problem tiče se delovanja medija, njihovog prejudiciranja i stvaranja jedne sasvim «naelektrisane» atmosfere u kojoj, što zbog medijske atraktivnosti pojedinih slučajeva, što zbog političkih konotacija i manipulacija, ne može biti govora o sasvim objektivnoj sudskoj raspravi. Makar samo činjenica da se već u dva navrata značajne procesne radnje, saslušavanje prvo i drugooptuženog, odvijaju - obavljaju u samo predvečerje izbora i izborne tišine, može ukazivati na određene političke i medijske manipulacije koje u prvi plan ne stavljaju smirenost, hladnokrvnost i racionalnost koja je apsolutno neophodna za jedno sudjenje, već upravo nešto sasvim drugo.

Treće, u okviru opšteg prava na odbranu, pojavljuje se jedan problem, koji je karakteristican i za druge, «nespecijalne» sudske krivične postupke. Radi se o prvom ispitu okrivljenog, o njegovom saslušanju u policiji, na kojem on eventualno priznaje ili negira svoju krivicu. Kao problem se pojavljuje pitanje da li je to ispitivanje osumnjicenog – okrivljenog obavljeno zbilja sasvim *lege artis*. Povodom toga se pojavljuje jedan dilema da li možda treba uneti izvesne izmene u naš ZKP, kako bi se obezbedilo da taj prvi ispit bude pracen adekvatnim audio-video zapisnikom, koji bi kasnije «razvejavao» većinu dilema i kasnijih (advokatskih) špekulacija da se do eventualnog priznanja došlo na pravno nedozvoljen način.

Cetvrto se tiče prava optuženog na konsultacije sa svojim braniocem. Ovo je na jedan određen način dovedeno u pitanje tehničkim (ne)uslovima u glavnoj sudnici, sudnici broj jedan u tzv. specijalnom sudu, te bi možda, u budućnosti i o tome trebalo povesti više računa.

Peta stvar se pojavila sasvim iznenada u slučaju sudjenja za ubistvo Z. Djindjica, a tiče se prava optuženih da sami biraju advokata po sopstvenom naodjenju, odnosno tiče se činjenice da je predsedavajući veća, uskratilo pravo na zastupanje advokatima M. Todorovicu i M. Tripkovicu.

I na kraju, ali čini nam se ipak ne kao najmanje važno tiče se optuženikovog prava na saslušanje svedoka, naročito kada se radi o saslušanju svedoka-saradnika, gde u znatnoj meri dolazi do izražaja faktička neravnopravnost krivičnoprocesnih subjekata, odnosno tužioca i odbrane.

Mi bismo naravno ovde mogli govoriti i o nekim, uslovno receno ipak sitnijim povredama postupka, koje su se tu i tamo događale. Pre svega imamo u vidu sudjenje za ubistvo Premijera, kada je u dva ili tri navrata, na samom početku ovog sudjenja, predsednik sudskog veća, bez vidljivih znakova da se konsultovao sa ostalim članovima veća, dakle samostalno, donosio određene procesne odluke, koje je morao donositi uz konsultaciju (većanje i glasanje) sa ostalim članovima veća. Nakon toga, on je bio upozoren od strane advokata, zastupnika odbrane, pa je na kraju, stvar, odnosno postupak, bio doveden u uobicajeni tok stvari. Ipak, mi mislimo da je gore pomenutih šest segmenata, odnosno šest mogućih izvora nepravda, ili preciznije receno, šest mogućih izvora kršenja ljudskih prava, od najvažnijeg mogućeg značaja za sveukupno sagledavanje problematike poštovanja ljudskih prava u

postupcima pred specijalnim sudom. Upravo bi te stvari, te probleme trebalo dalje pomno pratiti i sagledavati, ne samo zato što se tu u nekom konkretnom slučaju mogu pojaviti kršenja ljudskih prava, već i da se tim povodom eventualno ukaže na dalje moguće inovacije, izmene i dopune ZKP-a.